

Jenni Herajärvi, Jenni Jäntti ja Niina Piippo

TAIDE TUIKKIMAAN -VERTAISRYHMÄ

Vanhemman ja lapsen sekä perheen sisäisen vuorovaikutuksen tukeminen yhden vanhemman perheiden taidetoiminnallisessa vertaisryhmässä

TAIDE TUIKKIMAAN -VERTAISRYHMÄ

Vanhemman ja lapsen sekä perheen sisäisen vuorovaikutuksen tukeminen yhden vanhemman perheiden taidetoiminnallisessa vertaisryhmässä

Jenni Herajärvi
Jenni Jäntti
Niina Piippo
Opinnäytetyö
Syksy 2012
Sosiaalialan koulutusohjelma
Oulun seudun ammattikorkeakoulu

TIIVISTELMÄ

Oulun seudun ammattikorkeakoulu
Sosiaalialan koulutusohjelma

Tekijät: Jenni Herajärvi, Jenni Jäntti ja Niina Piippo

Opinnäytetyön nimi: Taide Tuikkimaan – Vanhemman ja lapsen sekä perheen sisäisen vuorovaikutuksen tukeminen yhden vanhemman perheiden taidetoiminnallisessa vertaisryhmässä

Työn ohjaajat: Päivi Onkalo ja Riikka Suokas

Työn valmistumislukukausi ja -vuosi: syksy 2012

Sivumäärä: 43 + 8 liitesivua

Osana toiminnallista opinnäytetyöprojektia järjestettiin taiteellista vertaisryhmätoimintaa yhden vanhemman perheille. Yhteistyökumppanina olivat Oulun seudun Yhden Vanhemman Perheet ry ja sen alaisuudessa toimiva vertaistukiryhmä Tuike.

Yhden vanhemman perheet kohtaavat enemmän haasteita kuin kahden vanhemman perheet. Kiintymyssuhdeteorian mukaan vanhemman ja lapsen kiintymys vahvistuu silloin, kun he ovat keskenään vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Toimiva kiintymyssuhde ja avoin vuorovaikutus ovat perheen hyvinvoinnin peruspilareita. Taide Tuikkimaan -vertaisryhmän tavoitteena oli tukea vanhemman ja lapsen sekä perheen sisäistä vuorovaikutusta sosiaalipedagogisin työmenetelmin. Taiteelliset työmenetelmät ovat ajankohtaisia ja mahdollistavat vuorovaikutuksellisia tilanteita.

Suunniteltu suljettu ryhmätoiminta muotoutui avoimeksi ryhmätoiminnaksi, joka asetti haasteita toiminnalle asetetun tavoitteen saavuttamiselle. Suunniteltua ja raportoitua toimintarunkoa voidaan soveltaa muille asiakasryhmille.

Asiasanat: kiintymyssuhde, sosiaalipedagogiikka, taiteelliset työmenetelmät, vuorovaikutus, yhden vanhemman perhe

ABSTRACT

Oulu University of Applied Sciences
Degree Programme in Social Services

Authors: Jenni Herajärvi, Jenni Jäntti and Niina Piippo

Title of thesis: Supporting Interaction Between a Parent and a Child and Within Family in Art Group for Single Parent Families

Supervisors: Päivi Onkalo and Riikka Suokas

Term and year when the thesis was submitted: Autumn 2012 Number of pages: 43 + 8 appendix pages

Compared to families with two adults, single parent families face more challenges in maintaining welfare. As a social pedagogical method to enhance welfare, art has a place in today's social work. This thesis was done in co-operation with Oulun seudun Yhden Vanhemman Perheet ry (registered association of single parent families in Oulu).

The main aim was to support the interaction between a parent and a child as well as within family.

We set up an art group where the single parent families had an opportunity for interaction, and the mentors used social pedagogical methods to support the interaction. Our results were evaluated through our observations, self-reflection and feedback from the participants.

The main aim of this thesis was only partially achieved. The continuity of closed group sessions faced a lot of challenges. In group activities with single parent families you should pay a lot of attention to the commitment of the participants. To conclude, art is a sensible way to spend time together and interact within family. The scheme of art activity we planned, tested and documented can easily be applied to other kinds of groups.

Keywords: arts, attachment theory, interaction, single parent family, social pedagogy

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
2 TAIDE TUIKKIMAAN -VERTAISRYHMÄN TARKOITUS JA TAVOITE.....	3
3 KOHDERYHMÄNÄ YHDEN VANHEMMAN PERHEET	5
3.1 Kiintymyssuhde vanhemman ja lapsen toimivan vuorovaikutussuhteen pohjana.....	6
3.2 Toimiva vertaisryhmä	8
4 SOSIAALIPEDAGOGIIKKA TOIMINNAN POHJANA	9
4.1 Ohjauksen tehtävä sosiaalipedagogisessa toiminnassa	10
4.2 Taiteelliset työmenetelmät	12
4.2.1 Kuvataide ja maalaaminen	13
4.2.2 Valokuvatyöskentely	14
4.2.3 Sanataide	14
5 TAIDE TUIKKIMAAN -VERTAISRYHMÄ TOIMINTA	16
5.1 Toimintakertojen suunnittelun pohjana toimintatutkimuksen spiraali.....	17
5.2 Toimintakerrat.....	19
5.2.1 Ensimmäinen toimintakerta.....	20
5.2.2 Toinen toimintakerta	22
5.2.3 Kolmas toimintakerta	23
5.2.4 Neljäs toimintakerta	26
6 TOIMINNAN KOKONAISARVIOINTI.....	30
7 EETTISYYS	34
8 POHDINTA.....	35
LÄHTEET	39
LIITTEET.....	44

1 JOHDANTO

Opinnäytetyöprojektin osana järjestettiin taiteellista vertaisryhmätoimintaa yhden vanhemman perheille. Yhteistyökumppanina olivat Oulun seudun Yhden Vanhemman Perheet ry (jatkossa lyhennetty OSYVP ry) sekä sen alaisuudessa toimiva yksin lapsensa saaneiden tai yksin lastaan odottavien äitien perheiden vertaistukiryhmä Tuike (OSYVP ry, hakupäivä 7.10.2011). Taide Tuikkimaan -vertaisryhmätoiminnan tavoitteena oli tukea vanhemman ja lapsen sekä perheen sisäistä vuorovaikutusta sosiaalipedagogisin työmenetelmin. Ohjauksen tarkoituksena oli päästä dialogiseen vuorovaikutukseen osallistujien kanssa ja tukea vanhemman ja lapsen dialogista keskustelua. Tarkoituksena oli myös mahdollistaa avoimen vuorovaikutuksen syntymistä ja ohjata tarvittaessa ristiriitaisesta piiloviestinnästä avoimeen vuorovaikutukseen. Taide Tikkimaan -vertaisryhmätoiminnalla kehitettiin OSYVP ry:n toimintaa tarjoamalla heidän jäsenilleen uudenlaista vertaisryhmätoimintaa.

Idea opinnäytetyöhön nousi yksinhuoltajuuden yleistymisen ja taiteellisten työmenetelmien ajankohtaisuudesta sekä kiehtovuudesta. Yhden vanhemman perheet perhemuotona ovat yleistyneet viime aikoina (Haataja 2009a, 53). Taide ja kulttuuri ovat viime vuosina nousseet esille opetus- ja kulttuuriministeriön linjauksina. Opetus- ja kulttuuriministeriön Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelman yhtenä tavoitteena on terveyden ja hyvinvoinnin lisääminen kulttuurin ja taiteen keinoin osana sosiaali- ja terveydenhuoltoa. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2010, hakupäivä 26.12.2011). Toiminnallisen opinnäytetyön tekeminen yhdisti nämä asiat luontevasti toisiinsa. Toiminnallinen opinnäytetyö luo uusia keinoja teorian ja käytännön yhdistämiseksi. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 5).

Opinnäytetyö nojautuu sosiaalipedagogisiin periaatteisiin, joita ovat muun muassa sosiaalisten ongelmien ehkäisy ja lievittäminen sekä hyvinvoinnin, elämänhallinnan ja integroitumisen edistäminen. Sosiaalipedagogiikassa kasvatuksellinen huomio on ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa, ja sillä on toiminnallinen, ratkaisukeskeinen lähtökohhta. (Hämäläinen, J. & Kurki, L.1997, 13-21.) Sosiaalipedagogiseksi työmenetelmiksi valittiin taiteellisista työmenetelmistä kuvataide, valokuvatyöskentely ja sanataide. Tai-

teelliset työmenetelmät toteutettiin yhdessä tekemällä, mikä mahdollistaa vuorovaikutustilanteiden synnyn.

Kiintymyssuhdeteorian mukaan vanhemman ja lapsen toimiva vuorovaikutussuhde on hyvän kiintymyssuhteen pohjalla. Kun aikuinen vastaa riittävän oikein ja riittävän hyvin lapsen tarpeisiin, muodostuu heidän välilleen tunneside eli kiintymyssuhde. (Rusanen 2011, 27.) Vanhemman ja lapsen kiintymys vahvistuu silloin, kun he ovat keskenään vuorovaikutuksessa toistensa kanssa (sama, 31-35). Toiminnallisen opinnäytetyön osana järjestettiin yhden vanhemman perheille sosiaalipedagogista taiteellista ryhmätoimintaa Taide Tuikkimaan -vertaisryhmän muodossa. Siinä perheet saivat mahdollisuuden keskinäisiin vuorovaikutustilanteisiin, joissa ohjaajien tehtävänä oli olla mukana tukemassa niitä.

Yksinhuoltajuus aiheuttaa perheiden hyvinvoinnille lisähaasteita, sillä esimerkiksi yksinhuoltajien sosioekonominen asema on yksinhuoltajilla huomattavasti heikompi kuin kahden huoltajan perheiden vanhemmilla (Haataja 2009b, 95-110). Yhden vanhemman perheiden hyvinvoinnin tukeminen on tärkeää. Opinnäytetyön aihe ja tarve ovat näiden linjausten ja teorioiden mukaan ajankohtaisesti perusteltuja.

2 TAIDE TUIKKIMAAN -VERTAISRYHMÄN TARKOITUS JA TAVOITE

Opinnäytetyöprojekti toteutettiin yhteistyössä OSYVP ry sekä sen alaisuudessa toimivan Tuike-vertaistukiryhmän kanssa, joka on yksin lapsensa saaneiden tai yksin lastaan odottavien äitien vertaistukiryhmä. OSYVP ry on valtakunnallisen Yhden Vanhemman Perheiden liitto ry:n jäsenyhdistys. (OSYVP ry, hakupäivä 19.2.2012.) Osana opinnäytetyöprojektiä muodostettiin Taide Tuikkimaan -vertaisryhmän, jossa järjestettiin taiteellista ryhmätoimintaa äideille ja lapsille.

Taide Tuikkimaan -vertaisryhmätoiminnan tavoitteena oli tukea vanhemman ja lapsen sekä perheen sisäistä vuorovaikutusta sosiaalipedagogisin työmenetelmin. Jokaiselle toimintakerralle suunniteltiin osatavoitteet, joiden tehtävänä oli jatkumona edistää päätaavoitteeseen pääsyä suljetussa ryhmätoiminnassa. Taide Tuikkimaan -vertaisryhmätoiminnassa suunniteltiin vuorovaikutuksen tukemisen olevan jatkuvaa suljetussa ryhmätoiminnassa. Sosiaalipedagogisin työmenetelmin tarkoituksena oli päästä dialogiseen vuorovaikutukseen osallistujien kanssa, tukea vanhemman ja lapsen dialogisen keskustelun ja avoimen vuorovaikutuksen syntymisestä sekä ohjata tarvittaessa ristiriitaisesta piiloviestinnästä avoimeen vuorovaikutukseen. Tarkoituksena oli kehittää OSYVP ry:n toimintaa tarjoamalla heidän jäsenilleen uudenlaista vertaisryhmätoimintaa. Näiden päämäärien kautta toiminnalla pyrittiin tukemaan lapsiperheiden hyvinvointia.

Valtioneuvoston asetuksen ammattikorkeakouluista mukaan ”Opinnäytetyön tavoitteena on kehittää ja osoittaa opiskelijan valmiuksia soveltaa tietojaan ja taitojaan ammatintoihin liittyvässä käytännön asiantuntijatehtävässä.” (Valtioneuvoston asetus ammattikorkeakouluista 15.5.2003/352 § 7). Opinnäytetyöprojektin oppimistavoitteet pohjautuvat valtioneuvoston asetukseen sekä sosiaalialan koulutusohjelman kompetensseihin (Sosiaaliportti, hakupäivä 1.10.2012). Taide Tuikkimaan -vertaisryhmätoimintaa ohjattaessa, suunniteltaessa, toteuttaessa ja raportoidessa kehittyi erityisesti sosiaalialan eettinen osaaminen ja asiakastyön osaaminen. Kohderyhmää valitessa ja sen erityisyyden huomioimisessa kehittyi yhteiskunnallinen analyysitaito ja yhteisöllinen osaaminen.

Taide Tuikkimaan -vertaisryhmä kokonaisuutena laajentaa sosiaalialan palvelujärjestelmäosaamista ja yhteiskunnallisen vaikuttamisen osaamista kolmannen sektorin toimintaan osallistuttaessa ja sitä kehittäessä. Toiminnan ohjaus ja suunnittelu lisää ammatillisuuden tutkimuksellista kehittämisosaamista havainnoinnin, reflektoinnin ja paranneltujen suunnitelmien kautta. Ryhmätoiminnan ohjaaminen kehittää päätöksentekoa ennakoimattomissa tilanteissa.

3 KOHDERYHMÄNÄ YHDEN VANHEMMAN PERHEET

Perhe määritellään yksilötasolla hyvin eri tavoin. Perinteinen perhe määritellään ydinperheeksi, joka koostuu saman katon alla asuvista äidistä, isästä ja lapsista. Perheen vanhempien ja lasten biologisen sidoksen rinnalle on nykyaikana nostettu sosiaalinen vanhemmuus, joka ei vaadi biologista suhdetta. Juridisesti perhesuhteilla nähdään olevan tärkeä merkitys elatuksen ja hoivan antajana. (Nätkin 2003, 17-21.) Perheiden kanssa työskenneltäessä tulee ottaa huomioon, että lapsiperheissä on kahta eri sukupolvea. Vanhempien ja lasten eroja määrittelee esimerkiksi Yhdistyneiden kansakuntien lasten oikeuksien sopimus (YK:n yleissopimus lasten oikeuksista). Vanhemmuuden ja lapsuuden erilaiset elämäntilanteet ja näiden erilaisten elämäntilanteiden toisistaan poikkeavat kehitystehtävät on otettava huomioon sekä toiminnan suunnittelussa että toteutuksessa.

Yhden vanhemman perheet perhemuotona ovat yleistyneet viime aikoina (Haataja 2009a, 53). Yksinhuoltajaperheitä oli tilastokeskuksen mukaan 179 730 vuonna 2011 (Tilastokeskus, hakupäivä 1.11.2012). Määrä on pitkällä aikavälillä kasvanut (Tilastokeskus, hakupäivä 10.12.2011). Yhden vanhemman perheet, kuten muutkin perheet, määritellään tilastokeskuksen mukaan yhdessä asuvien ihmisten mukaan (Tilastokeskus, hakupäivä 7.11.2011). Yksinhuoltajiksi määritellään näin yhteishuoltajista he, jotka asuvat yksin lapsen tai lastensa kanssa (Forssén, Haataja & Hakovirta 2009, 11). Haatajan (2009a) mukaan yksinhuoltajalla tarkoitetaan arkikielessä tavallisesti perhettä, jossa asuu yksi vanhempi ja vähintään yksi alle 18-vuotias lapsi (46). Sosioekonominen asema, eli vanhemman koulutustaso, taloudellinen tilanne ja sosiaalinen asema, on yksinhuoltajilla huomattavasti heikompi kuin kahden huoltajan perheiden vanhemmilla (Haataja 2009b, 95-110). Yksinhuoltajuus asettaa kasvattajana toimimiselle, perheiden hyvinvoinnille ja arjelle lisähaasteita. Ennaltaehkäisevän perhetyön kannalta perheiden toimintakyvyn ja hyvinvoinnin tukeminen on ensiarvoisen tärkeää (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417 § 3a).

Taide Tuikkimaan -vertaisryhmän kohderyhmän yhden vanhemman perheiden vanhemmilla tarkoitetaan eri syistä yksin tai erikseen lasta kasvattavia vanhempia. Syinä voivat olla toisen vanhemman menehtyminen, vanhemmaksi yksin hakeutuminen tai

vanhempien ero. Yleisin syy yksin vanhemmuuteen nykyaikana on avo- tai avioliiton päättyminen. Yksinhuoltajiksi voidaan määritellä myös yhteishuoltajat, jotka eivät asu samassa taloudessa lastensa toisen vanhemman kanssa. (Forssén, Haataja & Hakovirta 2009, 11.) Taide Tuikkimaan -vertaisryhmä rajattiin sellaisiin yhden vanhemman perheisiin, joissa on ainakin yksi leikki-ikäinen lapsi.

3.1 Kiintymyssuhde vanhemman ja lapsen toimivan vuorovaikutussuhteen pohjana

John Bowlby on 1970-luvulla kehittänyt kiintymyssuhdeteorian, joka tarkastelee lapsen ja häntä hoivaavan aikuisen suhdetta. Kiintymyssuhdeteorian mukaan lapsen riittävän hyvä kehittyminen vaatii häntä hoitavien aikuisten pysyvyyttä sekä psyykkistä läsnäoloa arjessa. Teorian mukaan lapsi kiinnittyy häntä hoitaviin aikuisiin, kun hoiva täyttää tietyt ehdot. Lapsen kokiessa häntä hoivaavan aikuisen vastaan riittävän oikein ja riittävän hyvin hänen tarpeisiinsa muodostuu heidän välilleen kiintymyssuhde. Yleensä lapsi muodostaa ensisijaisen kiintymyssuhteensa äitiin. (Rusanen 2011, 27.)

Hyvän vuorovaikutussuhteen kehittyminen edellyttää vanhemmalta aitoa halua oppia tunnistamaan lapsensa viestejä ja vastaamaan niihin riittävän oikein. Kun aikuinen toiminnassaan ja tehdessään päätöksiä ottaa huomioon lapsen näkökulman heidän välisessä vuorovaikutussuhteessa, se hyödyttää lapsen kehitystä. (Rusanen 2011, 79.) Vanhemman ja lapsen vuorovaikutus pohjautuu heidän kiintymyssuhteen laatuun. Heidän kiintymyssuhde vahvistuu silloin, kun he ovat keskenään vuorovaikutuksessa toistensa kanssa esimerkiksi yhteisen leikin kautta (sama, 31-35). Näin ollen vanhemman ja lapsen kiintymyssuhde on toimiva, kun vuorovaikutus on toimivaa. Törrösen (2012) mukaan vanhemman ja lapsen toimivalla vuorovaikutuksella saadaan voimia ja iloa elämään (162).

Vanhemman ja lapsen vuorovaikutussuhde voi olla avoin tai ei-avoin vuorovaikutussuhde. Avoimessa vuorovaikutussuhteessa vanhempi tulkitsee lapsen lähettämiä signaaleja ja osaa vastata niihin oikealla tavalla. Kun aikuinen vastaa lapsen signaaleihin lapsen odottamalla tavalla, saa lapsi viestin siitä, että hänen lähettämänsä signaalit ovat ymmärrettäviä ja tärkeitä. Avoin vuorovaikutussuhde lujittaa kiintymyssuhteen muodostumista sekä antaa lapselle tunteen siitä, että hän voi kertoa vapaasti asioistaan il-

man, että hänen täytyy miettiä aikuisen vastareaktiota. Tarkoitus ei kuitenkaan ole, että aikuinen tekee aina juuri niin kuin lapsi haluaa. (Rusanen 2011, 82-86.) Dialogisessa suhteessa on samantapainen lähtökohta kuin avoimessa vuorovaikutuksessa, sillä kummassakin osallisuus on keskeistä (Mönkkönen 2002, 86). Dialoginen keskustelu on osa avointa vuorovaikutussuhdetta. Dialoginen keskustelu edellyttää luottamusta, kuulemistä, kunnioittamista ja tasa-arvoisuutta. (Mönkkönen 2007, 86-89). Ei-avoimessa vuorovaikutussuhteessa aikuinen voi suhtautua lapsen viesteihin esimerkiksi välinpitämättömästi tai ylireagoiden jolloin lapsi saa viestin, että hänen tarpeensa eivät ole tärkeitä eikä niitä voi ilmaista vapaasti. Tämä johtaa vähättelyyn, nolaamiseen ja ohittamisen kokemuksiin, joita lapsi omaksuu omiksi käyttäytymismalleiksi muissa vuorovaikutussuhteissaan. (Rusanen 2011, 82-86.)

Ihmisten kesken tapahtuvaa tietojenvälitystä kutsutaan viestinnäksi. Viestintä voi olla sanatonta tai sanallista viestintää. Sanatonta viestintää ovat esimerkiksi erilaiset ilmeet ja eleet. Kun ihmiset käyttävät viestintään puhuttua tai kirjoitettua kieltä, puhutaan sanallisesta viestinnästä. Joissain tilanteissa ihmisten välillä voi olla ristiriitaista piiloviestintää, jolloin ilmeet ja eleet eivät vastaa puhutun asian sanomaa. Ihmisten välinen viestintä voi myös tapahtua yksi- tai kaksisuuntaisesti. Yksisuuntaisessa viestinnässä viestin vastaanottaja on passiivinen osapuoli, kun taas kaksisuuntaisessa viestinnässä molemmilla osapuolilla on mahdollisuus vaikuttaa viestintään. (Ekström, Leppämäki & Vilén 2002, 19-21.) Viestintä on vuorovaikutuksen pohja, joka koostuu eri taidoista, kuten kielellisestä ilmaisusta, abstraktista ajattelusta ja fyysisestä ilmaisun tuottamisesta sekä ymmärtämisestä. Lapsen viestintätaidot kehittyvät yhdessä muun kehityksen kanssa. (Buckley 2003, 1-16.)

Ihmisten vuorovaikutus on aina tilannesidonnaista, ja siihen vaikuttaa ihmisten aiempi kokemusmaailma. Vuorovaikutus on tulkintaprosessi, jonka aikana ihmiset viestivät tärkeitä asioita toisilleen, vaikuttavat toistensa ajatuksiin, luovat yhteyttä keskenään sekä saavat ja antavat palautetta toistensa toiminnasta. (Ekström, Leppämäki & Vilén 2002, 19-21.) Yhteisen kielen ja todellisuuskäsityksen ansiosta ihmiset kokevat onnellisuutta ja yhteen kuuluvuuden tunnetta, joiden johdosta hyvinvoinnin voidaan nähdä lisääntyvän (Törrönen 2012, 43).

Törrösen (2012) tutkimuksen mukaan arjisella hyvinvoinnilla tarkoitetaan kotia ja läheisten ihmisten vuorovaikutusta (10). Yhdessä tekeminen mahdollistaa vanhemman ja lapsen sekä perheen sisäisten vuorovaikutustaitojen harjoittamisen. Vuorovaikutusta voidaan tukea kannustamalla ristiriidattomaan ja kaksisuuntaiseen viestintään sekä avoimeen vuorovaikutussuhteeseen, jossa otetaan huomioon lapsen näkökulma. Näin voidaan lujittaa hyvää vuorovaikutussuhdetta ja sitä kautta lisätä perheiden hyvinvointia.

3.2 Toimiva vertaisryhmä

Vertaistuki tarkoittaa samankaltaisissa elämäntilanteissa eläneiden ihmisten tukea toisilleen. Vertaistuki nähdään vastavuoroisena toimintana, jossa ajatusten vaihtoa käydään tasavertaisesti. (Hyväri 2005, 214-215.) Vertaistuessa keskeistä on kokemus, ettei ole yksin tilanteensa kanssa. Tärkeää vertaisryhmän toimivuuden kannalta on, että ryhmätoimintaan osallistujat kokevat toiminnan mielekkääksi sekä itsensä tärkeäksi osaksi ryhmää. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, hakupäivä 8.12.2011.)

Vertaistuen tarve nähdään perustuvan tarpeeseen peilata omaa elämäntilannettaan ja kokemuksiaan sekä mahdollisuuteen saada ja antaa tukea. Vertaistuen avulla voi puntaroida omaa elämäntilannetta, jossa selviytyminen ja voimavarat ovat samankaltaisia kuin muilla vastaavassa tilanteessa olevilla. Ryhmän avulla voi kokea myönteistä sosiaalista painetta muuttaa omaa toimintaansa hyödyllisempään suuntaan. (Kukkurainen 2007, hakupäivä 8.12.2011.) Vuorovaikutustilanteissa keskustelijat määrittävät asemaansa muihin nähden ja näin määrittelevät itseään uudelleen. (Mönkkönen 2002, 31-35.)

Ryhmätoimintaa suunnitellessa tulee kiinnittää huomiota ryhmäytymiseen, joka edesauttaa ryhmän hyvän yhteishengen ja yhteenkuuluvuuden tunteen saavuttamisessa. Ryhmäytyminen lisää ryhmän viihtyisyyttä ja mahdollistaa vertaistuen. Ryhmäytymistä voi tukea esimerkiksi tutustumisleikkien avulla. Erilaisten tutustumisleikkien johdosta osallistujat oppivat muun muassa vuorovaikutustaitoja, toisten huomioon ottamista, kuuntelemista, puhumista ja yhteistyön tekemistä. Erilaisten ryhmäytymisleikkien avulla ohjaajat saavat myös arvokasta tietoa ryhmäläisistä ja heidän tavoistaan toimia ryhmässä. Näitä havaintoja ohjaaja voi hyväksikäyttää suunnitellessaan ryhmälle toteutettavaa toimintaa. (Leskinen 2010, 13.)

4 SOSIAALIPEDAGOGIIKKA TOIMINNAN POHJANA

Sosiaalipedagogisen näkemyksen mukaan yhdessä toteutettava työ on parhaimmillaan tilannesensitiivistä, avointa ja vuorovaikutuksellista antaen kaikille työhön osallistujille mahdollisuuden olla täysipainoisesti mukana vaikuttamassa työn tulokseen. Työn tekijän tulee itse oivaltaa ja olla luova työtä tehdessä. (Hämäläinen 1999, 66-67.) Yhteenkuuluvuuden tunnetta perheenä vahvistetaan konkreettisella toiminnalla, jolloin oma merkitys perheessä sekä syvempi kokemus perheeseen kuulumisesta kasvaa (Kopakkala 2011, 31). On perusteltua käyttää vuorovaikutuksen tukemiseksi työskentelymallia, jossa osallistujien yhteenkuuluvuuden tunne lujittuu yhdessä tekemällä. Tähän näkemykseen nojautuen Taide Tuikkimaan -vertaisryhmässä suunniteltiin toteutettavaksi työksi Perhepotretti, jossa käytettiin taiteellisia työmenetelmiä.

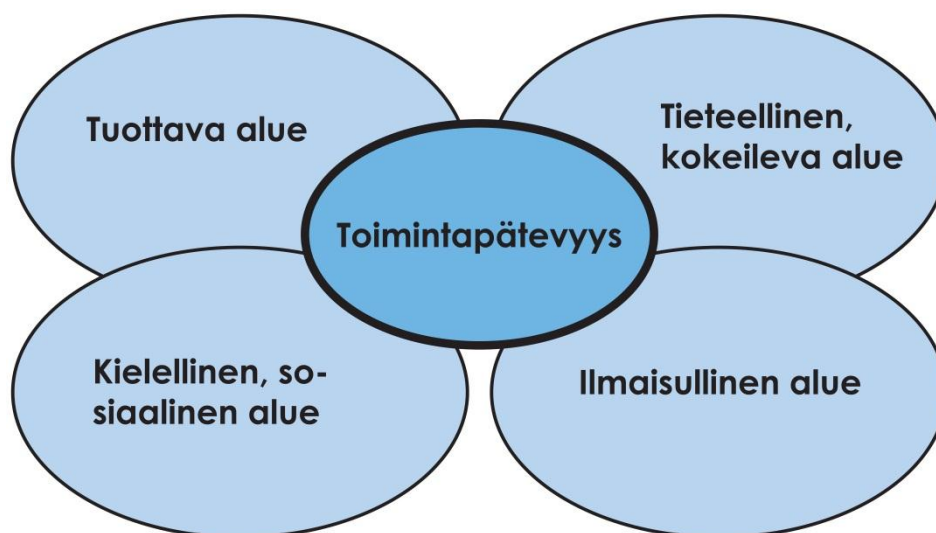
Taiteellisten työmenetelmien käyttäminen vuorovaikutuksen tukemiseksi tukee sosiaalipedagogisen toiminnan periaatteita. Itsekasvatuksellisten prosessien alulle laittaminen ja vahvistaminen niin yksilöiden elämässä kuin yhteisöissä ovat sosiaalipedagogisen työskentelyn keskeisiä tavoitteita. Prosessin pohjana on itsetuntemus, jonka voi saavuttaa ainoastaan omia henkilökohtaisia asioita tarkastelemalla ja niitä käsittelemällä. Taiteellinen tekeminen omiin henkilökohtaisiin kokemuksiin pohjautuen antaa toimintaan osallistuville perheille mahdollisuuden tarkastella itseään ja elämäänsä sekä näin ollen päästä käsiksi itsekasvatuksellisiin prosesseihin. Usein sosiaalipedagogiseen työskentelyyn liitetään myös ihmisten rohkaiseminen, aktivointi realistiseen toimintaan elinolojensa kehittämiseksi ja arjen ongelmien ratkaisemiseksi sekä kannustaminen itsensä kehittämiseen ja toteuttamiseen (Hämäläinen & Kurki 1997, 18-19).

Hämäläisen (1999) mukaan sosiaalipedagoginen työ tapahtuu integraation ja emansipaation välimaastossa ja siksi sosiaalipedagogisesti orientoituneen toiminnan täytyy käsitellä niin integraatiota kuin emansipaatiota tukevia asioita. Sosiaalipedagogiikka tähtää ihmisten vuorovaikutuksen kautta yksilöitä kiinnostumaan ympäristönsä tapahtumista sekä osallistumisesta niihin ja näin ollen samalla luomaan itselleen mielekästä sosiaalista ympäristöä. (79-80.) Ihmisten osallistuminen ympäristönsä tapahtumiin kuten erilaisien ryhmien toimintaan ja järjestötoimintaan voidaan nähdä tärkeänä.

Sosiokulttuurisen innostamisen mukaisessa toiminnassa on prosessimaisesti selkeä alku, jossa todetaan toiminnan tarpeellisuus, toimintaosuus sekä selkeä loppu (Kurki 2002, 88-128). Sosiokulttuurisen toiminnan järjestämisessä on keskeistä, että toimintaa arvioidaan jatkuvasti prosessimaisesti ja että arviointiin osallistuvat kaikki toimintaan osallistuneet. Lisäksi toiminnan päättyessä on tärkeää juhlia yhdessä saavutettuja asioita. Ajatukset pitää kuitenkin suunnata tulevaisuuteen, eikä juhlaa saa pitää liikaa päätöstilaisuutena. (Sama, 131.) Taide Tuikkimaan -vertaisryhmätoiminnan suunnittelussa hyödynnettiin toimintatutkimuksen spiraalia toimintaa kehittäessä (Kuvio 2.).

4.1 Ohjauksen tehtävä sosiaalipedagogisessa toiminnassa

Sosionomin ammatillisen kasvun kehittymistä tarkastellaan Madsenin kukkanen avulla. Tämän avulla tarkastellaan toimintapätevyyden kehittymistä eri osa-alueilla opinnäytetyöprojektin aikana. Madsenin kukkanen keskiössä oleva toimintapätevyys muodostuu neljän eri terälehden osaamisalueen kautta. Sosionomin toimintapätevyys on enemmän kuin vain nämä osaamisalueet. Lisäksi jokaisen ammattilaisen osaamisen taustalla on aiempi kokemuspohja sekä persoonallisuus. Sosionomin ammatillisuus ei koskaan ole täysin valmis, vaan kehittyy näillä osa-alueilla koko ajan. (Myllärinen & Tast 2001, 46-51.)

Kuvio 1. Madsenin kukkanen, mukaelma Myllärinen ja Tastin (2001) kuviosta (49)

Sosionomin toimiminen tuottavalla alueella tarkoittaa käytännön työssä toimimista. Sosionomin työtehtävissä asiakkaiden arkipäivä ja sen tukeminen ovat usein keskiössä. (Myllärinen & Tast 2001, 46-51.) Taide Tuikkimaan -vertaisryhmää ohjattaessa saatiin käytännön kokemusta ryhmän ohjaamisesta ja mahdollisuuden tukea ohjauksen keinoin perheiden vuorovaikutusta. Tieteellisellä, kokeilevalla alueella toiminen puolestaan tarkoittaa, että toimiessaan sosionomin pohjaa toimintansa teoriaperustaan, arvioi toimintaa reflektion kautta ja kehittämään sitä eteenpäin (sama). Taide Tuikkimaan -vertaisryhmän toiminnan suunnittelu ja ohjaus perustuivat viitekehyksessä tarkasteltuihin teorioihin.

Ilmaisullisen alueen pohjana on taiteen ja kulttuurin ymmärtäminen asiakkaiden ilmaisen keinona. Työmenetelminä voidaan soveltaa esimerkiksi kuvataidetta, musiikkia ja draamaa. Ilmaisullisen alueen osaamisen taustalla taito ymmärtää eri ilmaisullisten työmenetelmien sopivuus asiakastyöhön sekä niiden hyödyntäminen eri asiakasryhmien kanssa erilaisissa tilanteissa. (Myllärinen & Tast 2001, 46-51.) Perhepotretin työmenetelmiksi valittiin erilaisia taiteellisia ilmaisukeinoja, joiden kautta tätä osa-aluetta harjoiteltiin.

Sosionomin toimiessa erilaisissa työtehtävissä nousevat vuorovaikutustaidot erittäin tärkeiksi osaamisen alueiksi. Kielellinen, sosiaalinen alue nähdään sekä kykynä ilmaista itseään asiakkaan tilanteeseen sopivalla tavalla että ymmärtää asiakasta kunnioittaen hänen subjektiivistaan. Kielelliseen, sosiaaliseen alueeseen nähdään kuuluvan myös kirjallisen viestinnän taidot. (Myllärinen & Tast 2001, 46-51.) Toiminnallisen vertaisryhmän toimivuus ja mielekkyys osallistujille lepää paljon ohjaajien vuorovaikutustaitojen varassa. Ohjauksen yksi haaste on muuttuvat vuorovaikutustilanteet ryhmässä ja niihin reagoiminen sopivalla tavalla.

Dialogisuus on olennainen osa ohjausprosessia, jossa pyritään vastavuoroiseen kommunikointiin. Dialogisuuden pohjana ovat vuorovaikutustilanteet, joissa kaikki osapuolet kuuntelevat, käyttävät puheenvuoroja ja ottavat vastavuoroisesti kantaa keskusteluun. Kaikkia keskustelutilanteita ei voida pitää dialogisina eikä dialogisuutta voida aina välttämättä saavuttaa. Dialogisuuden päämääränä on erilaisten näkökulmien tai mielipiteiden sopuisaa yhteensovittamista sekä sellaisen uuden ymmärryksen synnyttämistä, jol-

laista ei voi saavuttaa yksin. Dialogiseen keskusteluun pääsemiseksi tarvitaan kaikkien osapuolten halua. (Mönkkönen 2002, 31-35.)

Taide Tuikkimaan -vertaisryhmän ohjaajien tehtävä sosiaalipedagogisesti orientoituudessa ja dialogisuuteen tähtäävässä toiminnassa on johdatella osallistujia tekemiseen ja keskusteluun, mutta jäädä itse keskustelun tai toiminnan taka-alalle. Ohjaajien tulee valmiiden käskyjen ja neuvojen sijaan rohkaista osallistujien omaa ajattelua kysymällä sopivia avoimia kysymyksiä. Dialogisuuden mukainen työote asettaa ohjaajat pois asiantuntija-asemasta ja mahdollistaa avoimen vuorovaikutuksen ryhmässä. Ohjaustavalla luotetaan asiakkaan oman elämänsä asiantuntijuuteen ja luodaan asiakkaille uskoa omiin kykyihinsä oman elämänsä toimijoina. (Mönkkönen 2002, 31-35.)

4.2 Taiteelliset työmenetelmät

Ihmisen on ensin tunnettava itsensä voidakseen kokea osallisuutta omassa elämässään. Henkilökohtaisia kokemuksia käsitellessään taide lisää itsetuntemusta ja tarjoaa välineitä kohtaamaan ympäröivää maailmaa ja itseään. Ihmisen hyvinvoinnissa ja elämässä selviytymisessä keskeistä on taito eritellä omaa elämäänsä ja omien tunteiden tiedostaminen. (Känkänen 2003, 87.) Taide työmenetelmänä yksilöiden kokemuksiin perustuen luo sillan yksilön itsetuntemukseen. Samalla, kun yksilölliset kokemukset liitetään perheenä yhteiseen työhön, syntyy taidetta tehtäessä vuorovaikutusta ympäristön kanssa. (Räsänen 2000, 17.)

Toteutettaessa toimintaa ryhmässä, jossa on eri-ikäisiä ihmisiä, on kiinnitettävä huomiota siihen, että kaikki osallistujat voivat kokea toiminnan mielekkääksi. Taide työmenetelmänä on todettu sopivan eri-ikäisille (Ahonen 1994, 14; Sosiaaliportti, hakupäivä 20.10.2012; Akava, hakupäivä 22.10.12). Taiteen merkitys on vahvasti kulttuurisidonnaista ihmisten iän ja kokemuspohjan perusteella (Ahonen 1994, 15-16). Taiteellinen ilmaisu kuuluu lapsen luontaisiin tapoihin toimia. Sen avulla voidaan kehittää mielikuvitusta, itseilmaisua, tunteiden kohtaamista sekä saada onnistumisen kokemuksia ja lisätä osallistumismahdollisuuksia. Yhdessä tekeminen harjaannuttaa myös sosiaalisia taitoja ja kehittää osallisuutta ryhmässä. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005 20, 23-24.)

Taiteellisten työmenetelmien hyödyntäminen on perusteltua kokonaisvaltaisen ihmiskäsityksen pohjalta, sillä taiteen kokemus tavoittaa ihmisen koko olemuksen. Ihmisyyden olemukseen kuuluu Lauri Rauhalan holistisen ihmiskäsityksen mukaan situationaalisuus, tajunnallisuus ja kehollisuus. Toiminnassa kohdataan ihmisen kehollisuus, mutta taiteellisen toiminnan kautta tavoitetaan tehokkaasti myös ihmisen tajunnallisuus historioineen. Tämän kokemuksen jakaminen situationaalisesti muiden kanssa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa mahdollistaa koko holistisen ihmiskäsityksen mukaisen ihmisyyden läsnäolon ja kohtaamisen. Taiteellisen toiminnan avulla voidaan koskettaa kokonaisvaltaisesti ihmisen koko olemusta. (Rauhala 1983, 32-47.)

Saadakseen aikaan monipuolisia vuorovaikutustilanteita on taiteellisina työmenetelminä hyvä käyttää erilaisten työmenetelmien yhdistelmää. Taide Tuikkimaan -vertaisryhmässä valittiin käytettäväksi kuvataidetta, valokuvatyöskentelyä sekä sanataidetta. Muistissa on useita kerroksia, joita saadaan esille erilaisten vihjeiden avulla (Halkola 2009a, 58). Erilaiset taiteen tekemisen muodot voivat tuoda muistista esiin erilaisia arjessa tavoittamattomiakin kerroksia ja asioita. Hyödyllistä ja tärkeää on erityisesti myönteisten asioiden löytyminen tai palautuminen mieliin.

Taiteellista oppimista tapahtuu taiteentekijän ja ympäristön vuorovaikutuksessa. Taiteen tekemisen lisäksi tärkeä osa on taiteen vastaanottajalla. Ympäristö luo taideteokselle aina uuden merkityksen. Parhaimmillaan tämä mahdollistaa työn tekijälle uuden näkökulman itseensä tai elämäänsä tai valottaa työhön taiteilijan huomaamattaan upottamia piilomerkityksiä. Kun taiteelliseen itseilmaisuun lisätään keskustelun elementti, pääsevät harjoitusten toteuttajat käsittelemään omia työhönsä liittyviä ajatuksia. Töitä käsitellään omien mielikuvien, muiden kommenttien ja vuoropuhelun avulla. (Räsänen 2000, 17.) Vertaisryhmässä tämä parhaimmillaan tarkoittaa, että kommentoijat voivat tarjota toisilleen vertaistukea ja auttaa töiden tekijöitä huomaamaan uusia myönteisiä piirteitä itsessään.

4.2.1 Kuvataide ja maalaaminen

Akryylimaaleilla maalaaminen soveltuu yksinkertaisuudessaan ja muunneltavuudessaan työmenetelmäksi eri-ikäisille ihmisille. Maaleilla voidaan maalata joko siveltimellä tai luovasti esimerkiksi sormin. Maalaamisella nähdään olevan syvällisempiä vaikutuksia

tekijäänsä. Taiteellisessa toiminnassa lähtökohtana ovat asiakkaan omat kokemukset. Nämä kokemukset nousevat esiin kuvallisessa työskentelyssä. Se antaa asiakkaalle mahdollisuuden nostaa esiin sen hetkisen sisäisen maailmansa. (Allinen 2004, 93.)

Kuvallisella ilmaisulla voidaan antaa muoto omille ajatuksille, jäsentää niitä sekä löytää uusia tapoja ratkaista ongelmia sekä uusia tapoja toimia eritilanteissa (Hoffrén-Immonen 2004, 83). Kuvataide on yksi keskeisimmistä itseilmaisun keinoista taiteessa. Se on erityisesti lapsille sopiva, koska se ilmaisukeinona ei tarvitse sanoja. Luottamus omaan kielellisiin kykyihin on heikompi lapsella kuin aikuisella. Kuvallinen ilmaisu on tasa-arvoista ilmaisua aikuisen ja lapsen välillä. (Mäkivaara & Sarviaho 1999, 16.)

4.2.2 Valokuvatyöskentely

Valokuvatyöskentelyssä käytetään asiakkaalle merkityksellisiä valokuvia, joiden avulla saavutetaan itsehavainnointia ja -ymmärrystä sekä muutosta itsessään (Halkola 2009b, 13). Valokuva on viestinnällinen väline, joka ei arkisuudessaan kuitenkaan tarvitse suurta teknistä tai taiteellista osaamista vaan riittää, että sillä on omistajalleen merkitystä (sama, 16). Tämän vuoksi valokuvia on helppo käyttää erilaisten ja taidoiltaan hyvin eritasoisten ihmisryhmien kanssa. Valokuvia käytetään muistin herättämisen impulssina, tunteiden tunnistamiseen ja niiden ilmaisemiseen itseymmärryksen toteuttamiseksi (Halkola 2009a, 49).

Visuaalisuuden merkitystä nykypäivän erilaisten medioiden täyttämässä yhteiskunnassa ei tule aliarvioida. Aikamme on nostanut nuoruuden ja kauneuden ihannoinnissaan pintaan myös paradoksin niin, että välillä tuntuu olevan tärkeämpää se, miltä elämä näyttää kuin se, mitä se todella on. (Halkola 2009b, 19-20.) Valokuvien ottaminen sekä jakaminen muiden kanssa ovat yleistyneet digitaalikameroiden sekä matkapuhelimien kehittyessä ja Internetin käytön yleistyessä. Visuaalisuudella ja valokuvilla on paikkansa nykymaailmassa. (Hentinen 2009, 36.)

4.2.3 Sanataide

Sanataide on luovaa ääneen puhuttua tai tekstiksi muotoiltua sanallista ilmaisua (Mäkelä 2005, 13-15). Sanataidetta voidaan järjestää eri-ikäisille ihmisille. Esimerkiksi Oulus-

sa on järjestetty sanataidekerhoja 4-5-vuotiaille ensin kirjastolla (sama, 21) ja vuosittain vaihteesta lähtien kulttuuritalo Valveella (Valve, hakupäivä 17.10.2012). Sanataide on paljon muutakin kuin kaunokirjallisuutta. Sanataiteessa korostuu kielen merkitys oppimisen ja identiteetin rakentajana sekä tiivis vuorovaikutus muiden taiteenalojen kanssa. Kuten muissakin taiteenaloissa myös sanataiteessa tärkeintä ovat luovuus, ilo ja mielikuvitus sekä itse tekemisen lisäksi muiden tuotosten vastaanottaminen. (Krutsin 2005, 29-32, 36.)

Sanataiteella on toisaalta arkipäiväinen, mutta kuitenkin suuri merkitys, joka korostuu sen roolissa yleisenä kommunikaation keinona (Krutsin 2005, 29-32, 36). Krutsinin (2005) mukaan lähes kaikki taiteen eri-ilmaisukeinot lähemmin tarkasteltuna näyttäytyvät sanataiteena, joka vaikeuttaa termin tarkkaa määrittelyä. Krutsin kuvaa, kuinka sanataide on käsitteenä epäselvä ja kuinka useat näkevät sanataiteen vain kuvataiteena. (25.) Sanataiteella on erilaisia ulottuvuuksia. Se voi olla kirjoitettua, puhuttua tai kuvitettua ja sillä on vastaanottava, ilmaiseva tai vuorovaikutteinen suhde kieleen. (Kuhlampi 2005, 40.)

5 TAIDE TUIKKIMAAN -VERTAISRYHMÄ TOIMINTA

Taide Tuikkimaan -vertaisryhmä toteutettiin yhteistyössä OSYVP ry:n alaisuudessa toimivan Tuike-vertaistukiryhmän kanssa. Tuike-vertaistukiryhmän parissa ei ollut aiemmin toteutettu toiminnallisia opinnäytetyöprojekteja, ja he olivat yhteistyöstä erittäin kiinnostuneita. Yhteistyötahon varmistuttua aloitettiin toiminnan tarkempi suunnittelu yhteistyössä Tuike-vertaistukiryhmän ohjaajan kanssa. Hänen toiveenaan oli, että toiminta olisi mukavaa ja rentoa yhdessä tehtävää työtä. Alun perin ryhmätoiminta suunniteltiin järjestettäväksi vain äideille, mutta toiminta päätettiin järjestää koko perheelle, jolloin se paremmin vastasi yhteistyökumppanin tarpeisiin. Ryhmätoiminnassa toteutettavaksi työksi ideoitiin yhdessä perheenä vaihe vaiheelta toteutettava Perhepotretti.

Ryhmätoiminnan aikana jokainen perhe teki oman Perhepotretin kuvastamaan perheen vahvuuksia ja voimavaroja. Työtä tehtiin yhdessä perheenä siten, että jokainen perheenjäsen sai osallistua työhön. Työskentelyä ohjattaessa perheille esiteltiin kyseisen toimintakerran työmenetelmä, jota perhe sovelsi haluamallaan tavalla. Ryhmätoiminnan loputtua perheet saivat tekemänsä Perhepotretin muistoksi itselleen. Ryhmätoiminnassa tärkeintä oli yhdessä tekeminen, ei valmis Perhepotretti. Vaikka vertaisryhmätoiminnan pääpaino oli vanhemman ja lapsen sekä perheen sisäisen vuorovaikutuksen tukemisessa, oli sen tarkoitus mahdollistaa ryhmäläisille omien kokemusten jakaminen muiden ryhmäläisten kanssa.

Yhteistyötaho OSYVP ry tuki ryhmätoimintaa tarjoamalla toiminnalle tilat ja tarjoamalla kahvit niillä kerroilla, joilla Tuike-vertaistukiryhmä kokoontui Taide Tuikkimaan -vertaisryhmätoiminnan jälkeen. Ryhmätoiminnasta aiheutuneet muut kustannukset kustannettiin itse. Ennen ryhmätoiminnan aloitusta kustannuksista tehtiin kustannusarvio (liite 1). Ryhmätoiminta järjestettiin lauantaisin kevään 2012 aikana noin parin viikon välein. Alkavaa ryhmätoimintaa markkinoitiin lähettämällä mainos (liite 2) Tuike-vertaistukiryhmän sähköpostilistalla oleville yhden vanhemman perheiden äideille ja toiminnan aloituksesta käytiin kertomassa Tuike-vertaistukiryhmän tapaamisessa. Lisäksi mainosta jaettiin OSYVP ry:n Olohuone -toiminnassa sekä mainos oli esillä

Kumppanuuskeskuksen ja Vihreän talon ilmoitustauluilla. Ryhmän alkamista mainostettiin myös OSYVP ry:n Internet-sivuilla.

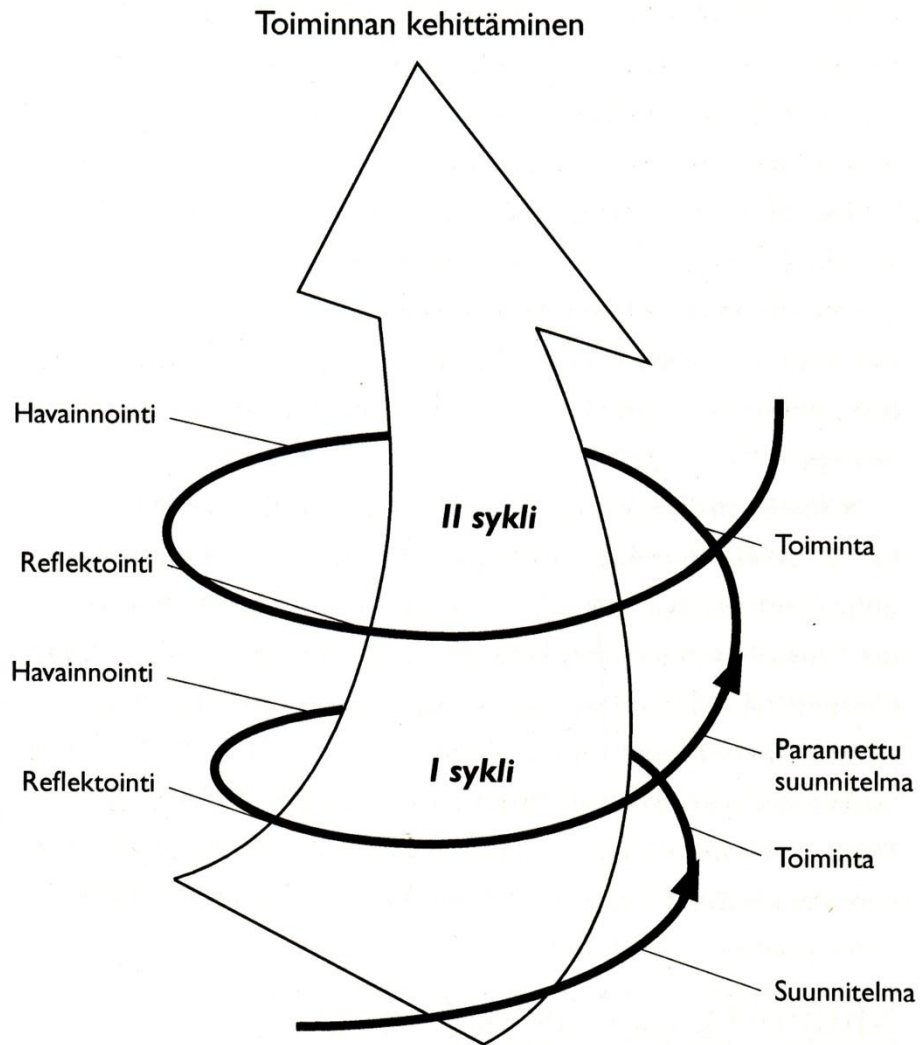
Toiminnan suunnitteluvaiheessa päätettiin, että toimintaan voisi osallistua enintään kuusi perhettä. Ryhmän koon määrittivät käytössä olevat tilat, toiminnasta aiheutuvat kustannukset ja ohjausresurssit. Ryhmään ilmoittautui aluksi kahdeksan perhettä. Ilmoittautuneista perheistä kaksi jätettiin toiminnasta pois toiminnalle enakkoon asetettujen rajuksien vuoksi. Enakkoon ilmoittautuneista perheistä kuitenkin osa jättäytyi pois. Poisjääneiden perheiden tilalle tuli uusi perhe toisen ja kolmannen toimintakerran välissä. Lopulta ryhmätoiminnassa oli mukana neljä perhettä. Toimintaan osallistuneiden lasten iät vaihtelivat kahdesta seitsemään ikävuoteen.

Taide Tuikkimaan -vertaisryhmän suunniteltiin suljetuksi ryhmäksi, koska toteutettava toiminta oli ajateltu jatkumoksi. Poissaolojen ja osallistujien poisjäännin vuoksi ryhmätoiminta muotoutui avoimeksi ryhmätoiminnaksi, koska jokaiselle toimintakerralle osallistui erilainen kokoonpano. Työskentelyn vaiheita toteutettiin alkuperäisestä suunnitelmasta poiketen myös kotona, joka mahdollisti ryhmään osallistumisen seuraavalle toimintakerralle. Kotona tehdyn työvaiheen jälkeen kaikilta perheenjäseniltä kysyttiin kokemuksia tehdystä työvaiheesta. Taide Tuikkimaan -vertaisryhmän oli tarkoitus koontua viisi kertaa ja jokaisen toimintakerran keston olla kaksi tuntia. Sovituista toimintakerroista yksi kerta peruuntui vähäisen osallistujamäärän vuoksi ja viimeisellä toimintakerralla toteutettiin suunnitellun kolmen eri toimintakerran yhdistelmä.

5.1 Toimintakertojen suunnittelun pohjana toimintatutkimuksen spiraali

Toimintakertojen suunnittelun apuna käytettiin toimintatutkimuksen spiraalia. Toimintatutkimuksen spiraali kuvaa, miten toimintatutkimus etenee suunnittelun, toiminnan, havainnoinnin ja reflektion kautta kohti toiminnan kehittymistä (Heikkinen, Rovio & Kiilakoski 2006, 80-82). Ennen Taide Tuikkimaan -vertaisryhmätoiminnan alkua suunniteltiin toimintarunko. Toimintakertojen aikana yksi ohjaajista keskittyi havainnoimaan toimintaa kahden ohjatessa ryhmää. Ensimmäinen toimintakerta toteutettiin suunnitelman mukaisesti, jonka jälkeen toista toimintakertaa kehitettiin havaintojen, osallistujien antaman palautteen ja itsereflektion kautta. Jokaisen toimintakerran kehittäminen seuraavalle toimintakerralle eteni samalla tavalla. Sosiokulttuurisen toiminnan keskeisenä

ominaisuutena on, että toimintaa arvioidaan koko prosessin ajan ja arviointiin osallistuvat kaikki toimintaan osallistuneet henkilöt (Kurki 2002, 131). Toimintatutkimuksen spiraali tukee sosiaalipedagogisiin näkemyksiin pohjautuvan ryhmätoiminnan suunnittelua.

Kuvio 2. Toimintatutkimuksen spiraali (Heikkinen, Rovio & Kiilakoski 2006, 81)

5.2 Toimintakerrat

Taide Tuikkimaan -vertaisryhmän toimintakertojen kulku kuvataan tässä luvussa. Tarkemmat tiedot tarvittavista materiaaleista jokaiselle toimintakerralle löytyvät liitteistä 3 – 5. Jokaisesta toimintakerrasta on koottu tiivistetty taulukko, josta ilmenevät toimintakerran tavoite, tavoitetta tukevat työmenetelmät, sosiaalipedagoginen ohjaus, toimintakerran arviointi sekä toiminnan kehittäminen seuraaville kerroille. Toimintakertojen osatavoitteet, valitut työmenetelmät ja sosiaalipedagogiset ohjaustavat edistävät ryhmätoiminnalle asetetun päätavoitteen saavuttamista. Jokaisen toimintakerran jälkeen toteutunutta toimintaa on arvioitu ja kehitetty seuraavalle toimintakerralle osallistujilta saadun palautteen, havaintojen ja ohjaajien itsereflektion kautta.

Jokainen toimintakerta noudatteli samanlaista kaavaa. Toimintakerrat alkoivat yhteisillä tutustumisleikeillä, joiden tarkoituksena oli tutustua toisiin ja rentouttaa ilmapiiriä. Leikkien jälkeen vuorossa oli toimintakerralle suunniteltu taiteellinen toiminta. Toimintakerran lopuksi oli yhteinen keskustelu kahvin ja mehun juonnin lomassa. Yhteisen keskustelun tarkoituksena oli antaa osallistujille mahdollisuus vuoropuheluun toistensa kanssa ja palautteen antoon ohjaajille. Keskustelu oli osallistujalähtöistä ja ohjaajien tehtävä oli johdatella keskustelua tarvittaessa tai tuoda siihen uusia näkökulmia. Keskustelun aikana lapset saivat halutessaan osallistua siihen tai leikkiä samassa tilassa toistensa kanssa.

Taide Tuikkimaan -vertaisryhmän toimintaa muokattiin osallistujille mielekkääksi keräämällä heiltä palautetta toiminnasta ja ottamalla se huomioon toiminnan suunnittelussa sekä toteutuksessa. Viimeisen kerran yhteisen loppukeskustelun (liite 6) ja osallistujien antaman kirjallisen palautteen (liite 7) tarkoituksena oli arvioida, olivatko Taide Tuikkimaan -vertaisryhmän ohjaajat onnistuneet suunnittelemaan ja toteuttamaan perheille mielekäästä toimintaa ja toteutuiko ryhmätoiminnalle asetettu tavoite. Loppukeskustelu toteutettiin keskustelemalla osallistujien kanssa toteutuneesta ryhmätoiminnasta liitteessä 6 mainittujen teemojen pohjalta. Alkuperäisestä suunnitelmasta poiketen osallistujilta kerättiin kirjallista palautetta (liite 7), jotta heillä olisi mahdollisuus kertoa myös kielteistä palautetta, jota ei keskusteluissa aiemmilla toimintakerroilla ollut juuri tullut.

5.2.1 Ensimmäinen toimintakerta

	Toimintakerran tavoite	Työmenetelmät	Sosiaalipedagoginen ohjaus	Arviointi	Toiminnan kehittäminen
Ensimmäinen toimintakerta 17.3.2012 klo 15-17	<ul style="list-style-type: none"> • Luottamuksellisen ja avoimen ilmapiirin syntyminen 	<ul style="list-style-type: none"> • Tutustumisleikit • Marmorikuulamaalaus • Yhteinen keskustelu 	<ul style="list-style-type: none"> • Osallistujille annetaan ehdotuksia, kuinka voisi toimia • Dialogiseen keskusteluun ohjaaminen • Perheitä kannustetaan keskustelemaan yhdessä sopivista työskentelytavoista 	<p>+ Osallistujien mielestä toiminta oli mielekästä</p> <p>+ Osallistujat innostuivat mukaan toimintaan</p> <p>+ Työmenetelmät olivat pääosin lasten tasoisia</p> <p>+ Marmorikuulamaalaus sai koko porukan nauramaan yhdessä</p> <p>- Alkuinformaatio oli liian pitkä</p> <p>- Käsienpesupaikkoja oli liian vähän</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Yleisen informaation tulee olla lyhytkestoista → tarvittaessa infomailia jokaisen kerran jälkeen • Ohjauksella innostaa perheitä huomaamaan heidän vahvuuksiaan • Käsienpesupaikkoja etsitään lisää

Kuvio 2. Ensimmäisen toimintakerran koonti

Toimintakerralle osallistui kaksi perhettä. Tämän kerran tarvikkeet ja sovittu työnjako luetellaan tarkemmin liitteessä 3.

Toimintakerta alkoi tutustumisleikillä, jossa jokainen sai valita pöydältä itselleen mieluisan kuvakortin. Kuvakorttien avulla tehtiin esittelykierros, jossa jokainen sai kertoa oman nimensä, miksi oli valinnut kyseisen kortin ja halutessaan muutamalla sanalla itsestään. Esittelykierroksen jälkeen osallistujille kerrottiin yleistä informaatiota muun muassa ryhmän toiminnasta, tavoitteesta ja salassapitovelvollisuudesta sekä ryhmätöinnin raportoinnista. Informaation aikana lasten oli vaikea keskittyä istumaan pöydän ääressä ja tämän vuoksi vanhemmilla oli hankaluuksia keskittyä kuuntelemaan informaatiota. Vastaavan tilanteen välttämiseksi jatkossa päädyttiin siihen, että tärkeistä asioista laitetaan sähköpostia.

Yleisen informaation jälkeen toimintaa jatkettiin tutustumisleikkien parissa, joiden tarkoituksena oli luoda ryhmään luottamuksellista ja avointa ilmapiiriä. Leskisen (2010) Ryhmä toimimaan! -kirjasta leikeiksi valittiin Pallo lentää -leikki (23), joka muokattiin kohderyhmälle sopivaksi Pallo vierii -leikiksi, ja Vaihdetaan paikkaa -leikki (34). Pallo vierii -leikissä istuttiin piirissä, vieriteltiin palloa osallistujalta toiselle sanoen samalla oman nimensä. Seuraavilla kierroksilla tuli muistaa sen henkilön nimi, jolle palloa vieritti. Leikki soveltui hyvin kohderyhmälle ja edesauttoi ryhmäläisten tutustumista toisiinsa. Vaihdetaan paikkaa -leikissä osallistujista yksi oli piirin keskellä ja hän sai sanoa jotain mitä hänellä on, esimerkiksi minulla on punaiset sukat. Osallistujista he vaihtivat paikkaa, joilla oli sama asia kuin keskellä olija oli sanonut. Kohderyhmän huomioon ottaen leikissä pyrittiin käyttämään helposti huomattavia asioita. Perheille ehdotettiin, että he voisivat leikkiä yhdessä perheenä. Tämä toimikin hyvin ja edisti perheiden yhteistyötä ja keskinäistä luottamusta. Leikkien jälkeen tunnelma ryhmässä oli vapautuneempi ja avoimempi kuin alussa.

Yhteisten tutustumisleikkien jälkeen toteutettiin yhdessä Marmorikuulamaalaus, jota käytettäisiin viimeisellä toimintakerralla valmiiden Perhepotrettien esillepanotaustana. Marmorikuulamaalauksen tarkoituksena oli, että jokainen perhe osallistuisi suuren maalauksen tekoon yhdessä perheenä harjoitellen yhdessä toimimista. Työ aloitettiin sekoittamalla ensin yhdessä perheenä heidän oma värisekoitus. Ohjaajat kannustivat perheitä dialogiseen keskusteluun sopivien värien valitsemisessa. Perheitä ohjattiin sopimaan työnjaosta keskustelemalla esimerkiksi, kuka hakisi tarvittavat värit. Kun värit olivat valmiina, kuulat kasteltiin värisekoitukseen ja niitä vieriteltiin pohjan päällä kaikkien osallistujien ohjaillessa alustaa yhdessä. Kuulien vierityksen aikana perheitä kannustet-

tiin keskustelemaan esimerkiksi, kenen vuoro seuraavana olisi laittaa kuula vierimään. Osallistujat eivät olleet kokeilleet työmenetelmää aiemmin. Kaikki osallistuivat keskityneesti toimintaan ja yhteinen toiminta loi ryhmään hyvää yhteishenkeä. Marmorikuumalamaalaus oli onnistunut yhdessä toteutettava työmenetelmä tälle kohderyhmälle. Sosiaalipedagogisen ohjauksen mukaisesti ohjaajat antoivat toiminnan aikana osallistujille vain ehdotuksia, kuinka voisi toimia. Ohjaajat virittivät dialogista keskustelua ja kannustivat perheitä keskustelemaan yhdessä sopivista työskentelytavoista.

Toimintakerran lopuksi juotiin yhdessä kahvia ja mehua sekä keskusteltiin toimintakerran kulusta. Yhteisen keskustelun aikana osallistujilta kysyttiin palautetta toimintakerrasta. Ryhmäläisten mielestä toimintakerta oli ollut mielekäs ja valitut työmenetelmät olivat olleet mukavia. Osallistujilta kysyttiin kielteistä palautetta toimintakerrasta, mutta sitä ei tullut lukuunottamatta mainintaa käsienpesupaikkojen vähäisyydestä. Muut toiminnankehittämisideat nousivat esiin ohjaajien itsereflektion ja havaintojen kautta.

5.2.2 Toinen toimintakerta

Toiselle toimintakerralle saapui yksi perhe, joten toinen toimintakerta peruuntui vähäisen osallistujamäärän vuoksi. Toimintakerran peruuntuminen päätettiin yhteisymmärryksessä ohjaajien ja perheen kesken. Toimintakerralle suunniteltu toiminta päätettiin siirtää sellaisenaan kolmannelle toimintakerralle ja muuttaa jäljelle jäävien toimintakertojen kulkua tämän kerran peruuntumisen vuoksi.

5.2.3 Kolmas toimintakerta

	Toimintakerran tavoite	Työmenetelmät	Sosiaalipedagoginen ohjaus	Arviointi	Toiminnan kehittäminen
Kolmas toimintakerta 21.4.2012 klo 15–17	<ul style="list-style-type: none"> • Luottamuksellisen ja avoimen ilmapiirin vahvistuminen • Perheenjäsenten tasa-arvoinen yhteistyö • Itseilmänsä harjoittelu 	<ul style="list-style-type: none"> • Tutustumisleikit • Perhepotretin pohjan maalaus • Yhteinen keskustelu 	<ul style="list-style-type: none"> • Esitellään erilaiset maalaustekniikat lyhyesti • Ohjataan perheitä dialogisen keskustelun avulla neuvottelemään työn toteutuksesta • Kannustetaan kaikkia perheenjäseniä osallistumaan työntekoon 	<ul style="list-style-type: none"> + Yhteisistä leikeistä pidettiin → rentouttavat ilmapiiriä ja helpottavat lasten osallistumista toimintaan + Yhteinen työskentely uusi ja mukava tapa toimia - Osallistujilta ei kysytty ideoita erilaisiin maalaustekniikoihin - Yhteistyöskentelyä olisi voitu ohjata vielä enemmän tasa-arvoiseen työskentelyyn 	<ul style="list-style-type: none"> • Leikit alussa pidettyjä → otetaan seuraavalla kerralla myös leikkejä • Kielteinen palaute vähäistä → kerätään viimeisellä kerralla loppukeskustelun lisäksi kirjallista palautetta

Kuvio 3. Kolmannen toimintakerran koonti

Kolmannelle toimintakerralle saapui kolme perhettä. Tämän kerran tarvikkeet ja sovittu työnjako luetellaan tarkemmin liitteessä 4.

Toimintakerta aloitettiin yhteisillä tutustumisleikeillä. Leskisen (2010) Ryhmä toimimaan! -kirjasta leikeiksi valittiin Mikä sinä olisit? (25), joka muokattiin kohderyhmälle sopivaksi Mikä eläin sinä olisit? -leikiksi, Lankakerä kiertää -nimileikki (23) ja Värien sekoituspaletti -leikki (114). Tutustumisleikkien tavoitteena oli luottamuksellisen ja avoimen ilmapiirin vahvistuminen ryhmässä. Mikä eläin sinä olisit? -leikin aikana jokainen kertoi vuorollaan oman nimensä, lempieläimensä ja näytti lempieläimensä äännähdyksen tai liikkeen, jonka jälkeen muut toistivat ne. Tämän jälkeen leikittiin Lankakerä kiertää -nimileikki, jossa lankakerää heitellään osallistujalta toiselle lankakerän heittäjän sanoessa samalla ääneen ensin oman ja sitten lankakerän vastaanottajan nimen. Heitellystä lankakerästä muodostui hämähäkinseitti, jossa osallistujat saivat lopuksi kävellä. Kumpikin valittu leikki soveltui hyvin tälle kohderyhmälle. Leikkien avulla ryhmäläiset oppivat toistensa nimiä ja tutustuivat toisiin ryhmäläisiin, joka lisää yhteenkuuluvuuden tunnetta ja vahvistaa ryhmähenkeä.

Leikkien aikana osallistujia rohkaistiin osallistumaan leikkeihin esimerkiksi kehumalla heidän taitojaan Mikä eläin sinä olisit? -leikin aikana, kun osallistujat näyttivät lempieläimensä liikkeen tai äännähdyksen. Viimeisenä tutustumisleikkinä oli Värien sekoituspaletti -leikki, jossa osallistujat olivat ensin piirissä ja jokaiselle perheelle kuiskattiin oma pääväri: punainen, sininen tai keltainen. Osallistujista yksi oli aluksi keskellä sanoen jonkun edellä mainituista väreistä, jolloin kyseisen värin saaneet osallistujat vaihtoivat paikkaa. Ilman paikkaa jäänyt osallistuja jäi vuorostaan keskelle sanomaan haluamansa värin. Jos keskellä oleva sanoi ruskean värin, tuli kaikkien osallistujien vaihtaa paikkaa. Värien sekoituspaletti -leikki päätettiin toteuttaa perheinä, jolloin lapset pysyisivät paremmin leikissä mukana. Päätös osoittautui hyväksi ratkaisuksi, kaikilla oli hauskaa ja perheenjäsenten yhteistyö sai harjoitusta. Leikki johdatteli osallistujia väriteemalla ja yhdessä toimimisella Perhepotretin pohjan maalaamiseen.

Perhepotretin pohjan maalaaminen aloitettiin esittelemällä lyhyesti erilaisia maalaustekniikoita ja käytössä olevat materiaalit. Ryhmäläisiä kehoitettiin miettimään ja valitsemaan itselleen mieluisa väri. Tämän jälkeen perheitä kannustettiin keskustelemaan yhdessä dialogisen keskustelun periaatteiden mukaisesti, miten he haluaisivat toteuttaa pohjan maalauksen yhdessä perheinä. Perheissä syntyi hyvin yhteistä keskustelua ja työtä suunniteltiin yhdessä, lapsen ikätaso huomioonottaen. Kaikki perheenjäsenet pääsivät mukaan toteuttamaan itseään yhteiseen työhön ja harjoittelemaan itseilmaisua tai-

teellisen työskentelyn keinoin. Akryylimaaleilla maalaaminen soveltui hyvin tälle kohderyhmälle. Sosiaalipedagogisen ohjauksen mukaisesti toimintakerran aikana osallistujille esiteltiin erilaisia maalaustekniikoita lyhyesti, kannustettiin perheitä keskustelemaan ja neuvottelemaan yhdessä tehtävän työn toteutuksesta ja huolehdittiin, että kaikki perheenjäsenet saivat osallistua työntekoon. Ryhmän työskentely oli tällä kertaa aiempaa rennompaa, mikä osoittaa toimintakertojen jatkumon hyödyn. Perheet suunnittelivat ja maalasivat pohjat yhteisymmärryksessä siten, että kaikkien valitsemille väreille oli tilaa ja tasa-arvoinen yhteistyö perheenjäsenten välillä toteutui hyvin sekä työn suunnittelun että toteutuksen aikana.

Toimintakerran loppuksi juotiin yhdessä kahvia ja mehua, keskusteltiin toimintakerran kulusta sekä esiteltiin tehdyt Perhepotretin pohjat toisille. Huomio kiinnittyi siihen, kuinka erilaisia pohjia oli syntynyt perheiden työskennellessä yhdessä, kun annetut ohjeet olivat tarpeeksi väljät. Yhteisen keskustelun aikana osallistujilta kysyttiin palautetta toimintakerrasta. Ryhmäläisten mielestä toimintakerran aluksi tehtävät yhteiset tutustumisleikit olivat mielekkäitä ja rentouttivat tunnelmaa. He toivoivat, että niitä olisi myös seuraavalla kerralla. Osallistujien toive tutustumisleikeistä seuraavalle kerralle otettiin huomioon seuraavan toimintakerran suunnittelussa. Ryhmäläiset kertoivat, että akryylimaaleilla maalaaminen oli heille ennestään tuttu työskentelytapa, mutta he eivät olleet aiemmin työstäneet yhdessä yhteistä työtä. Osallistujien mielestä yhdessä tehtävä työ oli mielenkiintoista ja onnistui yllättävän hyvin. Muut toiminnankehittämissideat nousivat esiin ohjaajien itsereflektion ja havaintojen kautta. Kielteisen palautteen vähäisyyden vuoksi viimeisellä toimintakerralla päätettiin kerätä teemoitetun loppukeskustelun (liite 6) lisäksi kirjallista palautetta (liite 7).

5.2.4 Neljäs toimintakerta

	Toimintakerran tavoite	Työmenetelmät	Sosiaalipedagoginen ohjaus	Arviointi	Toiminnan kehittäminen
Neljäs toimintakerta 12.5.2012 Klo 15–18	<ul style="list-style-type: none"> • Luottamuksellisen ja avoimen ilmapiirin vahvistuminen • Perheen sisäisen dialogisen keskustelun vahvistuminen • Myönteisten asioiden löytäminen yksilöistä ja perheistä • Ajatusten suuntaaminen tulevaisuuteen 	<ul style="list-style-type: none"> • Tutustumisleikit • Valokuva- ja lehti-leiketyöskentely • Sanataide • Yhteinen loppukeskustelu 	<ul style="list-style-type: none"> • Valokuva- ja lehtileiketyöskentelyn idean esittely • Sanataide-työskentelyn idean esittely • Perheitä kannustetaan dialogisen keskustelun avulla löytämään yhteisen työskentelytapa • Valmiiden töiden esittelyssä todetaan perheiden löytämiä myönteisiä piirteitä ääneen 	<p>+Osallistujien mielestä Perhepotretin lopputulos visuaalisesti hieno</p> <p>+Lapset oli osallistujien mielestä otettu hyvin huomioon</p> <p>- Tuolileikissä liian korkeat tuolit lapsille</p> <p>- Lapset jättäytyivät taiteellisissa työmenetelmissä taustalle</p> <p>- Liikaa suunniteltua tekemistä yhdelle toimintakerralle</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Jokaiselle työmenetelmälle on varattava riittävästi aikaa, jotta kiireetön yhdessä tekeminen mahdollistuu • Sopivasti työmenetelmiä toimintakertaa kohti • Työmenetelmien sopivuus kohderyhmälle • Ohjaajien kannustettava perheenjäseniä keskinäiseen dialogiseen keskusteluun ja yhdessä tekemiseen

Kuvio 4. Neljännen toimintakerran koonti

Viimeiselle toimintakerralle odotettiin kolmea perhettä. Yksi perheistä kuitenkin estyi osallistumasta toimintaan. Tämän kerran tarvikkeet ja sovittu työnjako luetellaan tarkemmin liitteessä 5.

Toimintakerta aloitettiin osallistujien toiveiden mukaisesti tutustumisleikeillä. Leskisen (2010) Ryhmä toimimaan! -kirjasta leikeiksi valittiin Mikä sinä olisit -leikki (25), joka muokattiin kohderyhmälle sopivaksi Mikä kasvi sinä olisit? -leikiksi, ja Pallo lentää -leikki (23), joka muokattiin kohderyhmälle sopivaksi Pallo vierii -leikiksi. Mikä kasvi sinä olisit? -leikissä osallistujat saivat vuorotellen kertoa oman nimen ja kasvin, mikä haluaisi olla. Tämän jälkeen muut toistivat kertojan nimen ja kasvin. Pallo vierii -leikki leikittiin samoin kuin ensimmäisellä toimintakerralla. Tutustumisleikkien avulla muisteltiin toisten nimiä, ja ne vapauttivat tunnelmaa. Nimileikkien jälkeen leikittiin vielä tuolimusiikkileikki. Leikin aikana yksi ohjaajista soitti kellopelillä musiikkia muiden kiertäessä ringiin aseteltujen tuolien ympärillä. Musiikin loppuessa piti nopeasti ehtiä istuutumaan jollekin tuolille. Tuoleja oli yksi vähemmän kuin osallistujia. Erityisesti lasten mielestä toiminnallinen leikki oli hauska. Leikin tuolit olivat kuitenkin aika korkeat ja lasten oli hankala päästä niihin istumaan itsenäisesti. Riehakkaamman tunnelman luomiseksi reippaampi musiikki olisi ollut toimivampi.

Yhteisten leikkien jälkeen aloitettiin Perhepotrettien työstäminen loppuun. Ensimmäisenä työmenetelmänä oli valokuvatyöskentely. Valokuvatyöskentelyssä liitettiin edellisellä kerralla maalattuun pohjaan perheiden valokuvia, joista oli otettu mustavalkovalokopioita. Valokuvatyöskentelyn tarkoituksena oli auttaa perheitä löytämään myönteisiä asioita itsestään niin perheenä kuin yksilöinä. Lisäksi valokuvat perheenjäsenistä itsestään konkretisoivat perheen me-käsitystä. Valokuvien valinnassa perheitä ohjeistettiin valitsemaan heille tärkeitä valokuvia. Työskentelyn tavoitteena oli vahvistaa perheen sisäistä dialogista keskustelua kannustamalla perheitä yhdessä suunnittelemaan, mitä kuvia he käyttäisivät ja kuinka he niitä työstäisivät ennen Decoupage-liimalakalla pohjaan kiinnittämistä. Äideillä oli selkeät näkemykset, minkälaisen he työn ulkonäöstä halusivat, ja valokuvien työstäminen leikkaamalla tai repimällä äitien ohjeiden mukaan oli liian haastavaa osalle lapsista. Äitejä ohjattiin ottamaan lapset mukaan Decoupage-liimalakan kiinnittämisvaiheessa, jos kuvien työstäminen yhdessä ei onnistunut. Valokuvien lisäksi työhön olisi saanut leikata kuvia erilaisista aikakauslehdistä ja mainoksista. Tätä työtapaa perheet eivät olleet kiinnostuneita käyttämään.

Valokuvien kiinnittämisen jälkeen tarkoituksena oli, että perheet miettivät yhdessä, mikä on työn sanoma ja kuinka he sen haluaisivat sanataiteen keinoin työhön liittää. Työskentelyä varten oli varattu erilaisia kirjoja, joita perhe olisi voinut käyttää ideoinnin pohjana.

Lapset eivät enää jaksaneet ensimmäisen taiteellisen työmenetelmän jälkeen keskittyä sanataideosioon, ja he siirtyivät lattialle leikkimään. Äideille annettiin vinkkejä, mitä he voisivat esimerkiksi lapsilta kysyä ja heitä ohjattiin menemään mukaan lasten leikkeihin ja kysymään leikin lomassa lasten mietteitä Perhepotrettiin kirjattavaksi. Lapsilta tulikin joitakin ehdotuksia, joita äidit kirjoittivat muistiin. Työskentelyssä ei kuitenkaan toteutunut suunniteltu yhdessä tekeminen. Sanataideosion suunnitteluvaiheessa oli otettu huomioon, että varsinaisen tekstin kirjoittaisivat äidit. Suunnitteluvaiheessa ei ollut otettu huomioon, että lapsia ei kiinnostaisi koko työskentely. Sanataide niin nopealla aikataululla ja luovana työmenetelmänä, kuin se toteutettiin, oli haastavaa alle kouluikäisille lapsille. Sanataidetta pienten lasten kanssa käytettäessä työskentelyyn voisi liittää esimerkiksi kuvia sekä valmistella erilaisia kannustavia kysymyksiä osallistumista helpottamaan.

Viimeiselle kerralla toteutuneet taiteelliset työmenetelmät toteutuneessa aikataulussaan olivat sekä Taide Tuikkimaan -vertaisryhmälle sekä ohjausresursseille vaativa yhdistelmä. Sosiaalipedagogisen ohjauksen mukaisesti toimintakerran aikana esiteltiin erilaisia toteutustekniikoita. Ohjauksella kannustettiin perheitä etsimään keskustelun avulla sopivia työskentelytapoja. Loppukeskustelussa todettiin ääneen kaikkien perheiden työskentelyn aikana esille tulleita voimavaroja sekä vahvuuksia.

Toimintakerran lopuksi valmiit Perhepotretit asetettiin ensimmäisellä toimintakerralla toteutettuun Marmorikuulamaalaukseen. Kahvin ja mehun juonnin lomassa kumpikin perhe kertoi vuorollaan omasta työstään. Myös lapset olivat innokkaita kertomaan työskentelyn kulusta ja esittelemään toisilleen valmista työtä. Loppukeskustelussa nousi esille, kuinka työt olivat perheille tärkeitä ja kuinka he mielellään halusivat kertoa niistä toisilleen. Ihastusta herätti se, kuinka erilaisia töitä ne olivat keskenään. Perheiden esitellessä töitä niistä nostettiin esiin perheiden löytämiä myönteisiä piirteitä ja keuhuttiin valmiita Perhepotretteja sekä niiden erilaisuutta. Töiden esittelyn lomassa käytiin läpi teemoitettu loppukeskustelu (liite 6). Keskustelu oli tasoltaan sellainen, että lasten oli

mahdollista osallistua siihen. Keskustelusta kävi ilmi, että perheet olivat tyytyväisiä ryhmätoimintaan ja että sujuva yhteistyö sekä uudet työmenetelmät olivat mielekkäitä. Perheitä harmitti, että ryhmäläisten vaihtuvuus oli ollut suurta. He olisivat toivoneet, että useampi ryhmäläinen olisi sitoutunut toimintaan.

Lopuksi äitejä pyydettiin vielä täyttämään palautelomake (liite 7). Lomakkeen täyttämisen aikana ohjaajista kaksi leikki lasten kanssa Myrkkysieni-leikin ja Kim-leikin, jotta äideillä olisi mahdollisuus täyttää palautelomake rauhassa. Myrkkysieni-leikissä istuttiin ensin kaikki lattialle piiriin, jonka jälkeen ensimmäinen sienestäjää leikkivä lapsi lähti ohjaajan kanssa oven ulkopuolelle. Tämän jälkeen ohjaaja laittoi ringin keskelle erilaisia karkkeja, joista muut osallistujat päättivät yhdessä, mikä karkeista olisi myrkkysieni. Lapsen tullessa keräämään karkkeja huusivat toiset osallistujat myrkkysieni lapsen poimiessa aiemmin myrkkysieneksi päätetyn karkin. Leikkiä leikittiin niin kauan, että kaikki lapset saivat vuorollaan leikkiä sienestäjiä. Tämän jälkeen leikittiin vielä yhdessä Kim-leikki. Tässä leikissä istuttiin ensin kaikki lattialle piiriin ja ohjaaja laittoi piirin keskelle erilaisia esineitä. Lapset saivat hetken katsoa esineitä, jonka jälkeen heidän piti laittaa kädet silmille. Ohjaaja otti tällä välin yhden esineen selkensä taakse. Tämän jälkeen lapset saivat aukaista silmät ja heidän tuli huomata, mikä esine puuttui. Lasten mielestä kumpikin leikki oli hauska, ja he osallistuivat yhteisiin leikkeihin mielellään. Leikkien ja palautelomakkeiden täyttämisen jälkeen osallistujat lähtivät koteihinsa saaden mukaansa muistoksi valmiit Perhepotretit.

6 TOIMINNAN KOKONAISARVIOINTI

Taide Tuikkimaan -vertaisryhmän tavoitteena oli tukea vanhemman ja lapsen sekä perheen sisäistä vuorovaikutusta sosiaalipedagogisin työmenetelmin. Jokaisella toimintakerralla tuettiin vanhempien ja lasten sekä perheiden sisäistä vuorovaikutusta useissa tilanteissa. Toiminnan aikana perheiden yhdessä viettämä aika ja toteutettu toiminta mahdollistivat vuorovaikutuksellisia tilanteita. Sosiaalipedagogisia työmenetelmiä toteutettaessa ryhmäläiset olivat luovia ja neuvottelivat pääsääntöisesti yhdessä lopputuloksesta. Yhteenkuuluvuuden tunnetta perheenä vahvistettiin konkreettisella toiminnalla yhteisten leikkien, taiteellisten työmenetelmien ja yhteisen keskustelun avulla. Perheen yhdessä toimiminen lisää perheen vuorovaikutusta, joka puolestaan vahvistaa vanhemman ja lapsen kiintymyssuhdetta.

Toimintakerroille oli suunniteltu osatavoitteet, joiden tehtävänä oli jatkumona edistää päätavoitteeseen pääsyä suljetussa ryhmätoiminnassa. Suunniteltu ryhmätoiminta kuitui viiden toimintakerran pituisesta suljetusta ryhmätoiminnasta kolmeen avoimeen ryhmätoimintakertaan. Osallistuneiden perheiden vaihtuvuus oli suurta, mikä vaikeutti ryhmätoiminnalle asetettuun tavoitteeseen pääsyä. Toimintakerroille asetettuihin osatavoitteisiin päästiin, mutta suunniteltua toimintakertojen osatavoitteiden jatkumoa ei pystytty toteuttamaan osallistujien vaihtuvuuden vuoksi.

Sosiaalipedagogisen ohjauksäsitöksen mukaisesti ohjaajat olivat toiminnassa läsnä, antaen kuitenkin tilaa osallistujille tehdä ryhmästä oman näköisensä. Toiminnan sisältöjen suunnittelun pohjana käytettiin viitekehöksessä esitettyä teoriaperustaa. Sosiokulttuurisen toiminnan mukaisesti vertaisryhmässä oli selkeä alku ja loppu sekä toimintaa arvioitiin jatkuvasti prosessimaisesti kaikkien toimintaan osallistuneiden kanssa. Toiminnan lopuksi järjestettiin päätösjuhla, jonka aikana ihailtiin saavutettuja tuloksia ja suunnattiin ajatuksia tulevaisuuteen. Läpi toiminnan osallistujia kannustettiin itseilmaisun harjoitteluun, itsensä kehittämiseen ja toteuttamiseen sosiaalipedagogisten työmenetelmien avulla. Osallistujat kertoivat palautteessa saaneensa erilaisten työmenetelmien harjoittelun johdosta uudenlaisia yhdessä tekemisen kokemuksia ja ideoita käytettäväksi kotona.

Ohjauksen tarkoituksena oli päästä dialogiseen vuorovaikutukseen osallistujien kanssa ja tukea vanhemman ja lapsen dialogista keskustelua. Tarkoituksena oli myös luoda puitteet avoimen vuorovaikutuksen syntymiselle ja ohjata tarvittaessa ristiriitaisesta pii-loviestinnästä avoimeen vuorovaikutukseen. Ohjaajien vuorovaikutustaidot olivat ohjaamisen keskiössä, jossa keskityttiin reagoimaan tilanteisiin osallistujille sopivalla tavalla kunnioittaen heidän subjektiivuttaan. Käytännössä oli haastavaa tietää, mikä olisi oikea tapa reagoida tietämättä ihmisen elämäntilannetta tarkemmin. Ohjaajien työote oli kuitenkin asiantuntija-asemasta pois pyrkivä ja ryhmän dialogista vuorovaikutusta edistävä, mikä edisti myös lasten äänen huomioon ottamisen.

Vanhemmat kirjoittivat palautelomakkeisiin, että heistä oli ollut mielenkiintoista tutustua muihin samassa elämäntilanteissa oleviin ihmisiin ja jakaa kokemuksiaan. Ryhmätoimintaa suunniteltaessa oli ajateltu, että kokoamalla ryhmä samassa elämäntilanteessa olevista ihmisistä olisi osallistujilla mahdollisuus keskinäiseen vuoropuheluun vertaistensa kanssa. Ryhmä antoi osallistujille mahdollisuuden jakaa omia kokemuksia ja oppia uusia asioita itsestään. Toteutuneessa ryhmätoiminnassa haasteeksi nousi ryhmäläisten vaihtuvuus, joka hankaloitti ryhmäytymistä. Jos toimintaan olisi sitoutunut samat osallistajat jokaiselle toimintakerralle, olisi ryhmän muodostuminen edennyt pidemmälle ja vertaistuen edut olisivat vahvistuneet.

Toteutuneen ryhmätoiminnan kaksi ensimmäistä toimintakertaa onnistuivat suunnitellusti ja kerralle asetettuihin osatavoitteisiin päästiin. Kaksi ensimmäistä toimintakertaa noudatti samantapaista kaavaa aluksi yhteisiä leikkejä, joiden jälkeen taiteellinen työmenetelmä ja lopuksi yhteinen keskustelu. Kaksi ensimmäistä kertaa onnistui hyvin ja lasten keskittymiskyky riitti hyvin yhteiseen toimintaan. Viimeinen toimintakerta poikkesi kahdesta edellisestä kerrasta siten, että taiteellisia työmenetelmiä oli kaksi. Tämä aiheutti haasteen työmenetelmien siirtymisen välillä, jolloin lasten huomio kiinnittyi muualle. Taiteellisten työmenetelmien välinen siirtymävaihe olisi voinut olla selkeämpi, jolloin kaikkien ryhmäläisten osallistuminen työskentelyyn olisi saattanut olla helpompaa. Viimeisen toimintakerran työmenetelmät olivat osittain liian haastavia kohderyhmälle. Toimintaa suunniteltaessa tulee ottaa huomioon lasten ikä paremmin ja miettiä etukäteen, miten kaiken ikäisiä voisi ottaa mukaan haastavaankin toimintaan. Lasten vähäinen osallistuminen työmenetelmiin vaikeutti toimintakerralle asetettuihin tavoitteisiin pääsemistä.

Yhteisessä loppukeskustelussa mietittiin visuaalisen lopputuloksen aikuis- ja lapsiläh- töisyyttä ja pohdittiin lapsen ilmaisulle tilan antamisen tärkeyttä. Osallistujat olivat sitä mieltä, että lasten kädenjäljessä oli omanlaisensa leikkisä ote, joka tarvitsee tilaa pääs- täkseen näkyviin. Taiteellinen ilmaisu tarjosi tilan perheille itsensä haastamiseen ja vuo- rovaikutukseen ympäristön kanssa. Taide Tuikkimaan -vertaisryhmässä taiteellisen työskentelyn painopiste ja vaikutus olivat enemmän yhdessä tekemisessä ja perheen yhe- teenkuuluvuuden tunteen vahvistamisessa kuin taiteellisessa itseilmaisussa. Kaiken kaikkiaan osallistujat antoivat myönteistä palautetta ryhmätoiminnasta. Osallistujien mukaan he olivat kokeneet ryhmätoiminnan aikana keskinäistä neuvottelua ja sujuvaa yhteistyötä perheenä arjesta poiketen.

Taide Tuikkimaan -vertaisryhmätoiminnan aikana toteutettujen työmenetelmien avulla pystyttiin luomaan vuorovaikutuksellisia tilanteita vanhemmille ja lapsille, ja niitä tuet- tiin ohjauksen keinoin. Dialogisessa vuorovaikutussuhteessa kaikilla osapuolet vaikut- tavat tilanteen kulkuun, joka mahdollistui Taide Tuikkimaan -vertaisryhmässä. Sosiaa- lipedagogiikassa osallisuus nähdään tärkeänä, ja sitä vahvistettiin ryhmätoiminnassa dialogisella työotteella ja muilla sosiaalipedagogisilla työmenetelmillä. Toteutuneen ryhmätoiminnan pohjalta voidaan todeta, että sosiaalipedagogiset työmenetelmät sopi- vat toiminnallisen ryhmän vuorovaikutuksen tukemisen pohjaksi.

Sosiaalipedagogisen työotteen mukaisesti Taide Tuikkimaan -vertaisryhmän osallistujia rohkaistiin osallistumaan ympäristönsä toimintaan. OSYVP ry:n järjestämistä tapahtu- mista keskusteltiin ja niihin jo osallistuneita pyydettiin jakamaan kokemuksiaan, jonka avulla muita kannustettiin osallistumaan toimintaan. Opinnäytetyön tarkoituksena oli kehittää OSYVP ry:n toimintaa uudenlaisen vertaisryhmätoiminnan muodossa. OSYVP ry:llä on ollut paljon erilaisia ryhmiä osana toimintaansa (OSYVP ry, hakupäivä 31.10.2012). Tuike-vertaistukiryhmäläisten parissa ei ollut aiemmin toteutettu toimin- nallisia opinnäytetyöprojekteja. Joillakin toimintakerroilla mukana oli Tuike- vertaistukiryhmän ohjaaja, jonka mukaan Taide Tuikkimaan -vertaisryhmä toiminta an- toi uusia ideoita yhdistykselle hyödynnettäväksi. Yhteistyön jälkeen onkin huomattu toiminnallisten opinnäytetöiden mahdollisuudet vertaistukiryhmän toiminnan monipuo- listamisessa ja kehittämisessä. Tuike-vertaistukiryhmä on lähestynyt Oulun seudun ammattikorkeakoulun Sosiaali- ja terveystieteiden yksikön opiskelijoita syksyllä 2012 sähköpostitse toivoen lisää yhteistyötä.

7 EETTISYYS

Sosiaalialan opinnäytetyöprojektia määrittelee Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestön Talentian kirjaamat Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet, joissa todetaan ihmisarvon kunnioittamisen olevan ensiarvoisen tärkeää kaikessa asiakastyössä (Talentia, 2005). Vertaisryhmätoimintaa ohjattaessa koettiin tärkeäksi kohdata ihmiset ja heidän elämäntilanteensa kokonaisvaltaisesti sen puitteissa, kuinka paljon he haluaisivat itsensä kertoa. Jokaisella osallistujalla oli oikeus yksityisyyteen eikä Taide Tuikkimaan -vertaisryhmätoiminnassa vaadittu ketään kertomaan itsestään mitään, jota ei vapaaehtoisesti halunnut jakaa. Toiminta oli dialogisuuteen pohjautuvaa, ja jokaisella osallistujalla oli oikeus vaikuttaa toimintaan antamalla palautetta.

Osallistujille kerrottiin, ettei heidän henkilöllisyyttä pystyisi tunnistamaan valmiista raportista. Osallistujien antamat yhteystiedot, palautteet ja ryhmätoimintaan ilmoittautumista varten luotu sähköpostiosoite hävitetään raportin valmistumisen jälkeen. Osallistujille painotettiin ryhmätoiminnan alussa, että ohjaajat ovat salassapitovelvollisia kaikesta Taide Tuikkimaan -vertaisryhmätoiminnan aikana esiin tulleista asioista. Ryhmätoimintaan osallistuneita pyydettiin kunnioittamaan toisia ja heidän yksityisyyttään pitämällä ryhmässä käydyt keskustelut vain ryhmäläisten välisinä.

Yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden nimissä sallittiin keiden tahansa yhden vanhemman perheiksi lukeutuvien perheiden osallistua Taide Tuikkimaan -vertaisryhmätoimintaan, ja osallistujia kohdeltiin tasa-arvoisesti. Opinnäytetyöprojektin puitteissa ohjaajat olivat vastuussa omasta jaksamisesta, josta pidettiin huolta jakamalla asioita ohjaajien kesken ja tarvittaessa ottamaan etäisyyttä projektin työstämiseen. Opinnäytetyöprojektin valmiiksi saattamisessa ovat auttaneet vertaisopponoijat sekä opinnäytetyön ohjaajat.

8 POHDINTA

Opinnäytetyöprojektin suunnittelussa sen tekijöitä yhdisti halu toteuttaa toiminnallinen opinnäytetyö perheiden parissa. Opinnäytetyön aihe oli ajankohtainen kohderyhmän valinnan ja taiteellisten työmenetelmien vuoksi. Taide Tuikkimaan -vertaisryhmän tavoitteena oli tukea vanhemman ja lapsen sekä perheen sisäistä vuorovaikutusta sosiaalipedagogisin työmenetelmin. Ryhmätoiminnan suunnittelu ja ohjaus sekä toiminnan kehittämisediat tuottivat oppimiskokemuksia. Lisäksi toiminnassa käytettyä Perhepotretti toimintarunkoa voidaan käyttää pohjana suunnitellessa toimintaa muillekin kohderyhmille.

Taide Tuikkimaan -vertaisryhmätoiminnan suunnittelu on opettanut tavoitteellisen ryhmätoiminnan suunnittelua ja toteutusta. Ryhmätoiminnan toteuttaminen käytännössä on opettanut, kuinka tärkeää on sekä suunnitella tavoitteellinen toiminta kattavasti, että olla valmis tarvittaessa joustamaan suunnitelmista ja luopumaan suunnitelluista asioista. Taide Tuikkimaan -vertaisryhmän ohjaaminen on antanut harjoitusta eri-ikäisten ihmisten ohjaamisesta ryhmässä. Ryhmätoiminnan aikana ohjaajien on täytynyt oppia muokautumaan muuttuviin tilanteisiin ja hyväksymään se, että kaikkea ei voi suunnitella ennakkoon. Esimerkiksi ryhmätoiminnasta jättäytyi pois ennakkoilmoittautuneita perheitä ja toinen toimintakerta jouduttiin vähäisen osallistujien määrän vuoksi perumaan. Vastoinkäymiset aiheuttivat epävarmuutta ryhmätoiminnan onnistumisesta ja pohdintaa ryhmän jatkamisen kannattavuudesta. Uuden ryhmän kokoaminen ja toiminnan uudelleen aloittaminen olisi venyttänyt opinnäytetyöprojektin aikataulua niin paljon, ettei siihen oltu valmiita.

Toteutuneessa ryhmätoiminnassa haasteiksi nousivat ryhmäläisten vaihtuvuus sekä toteutuneiden toimintakertojen vähyys. Taide Tuikkimaan -vertaisryhmätoiminta suunniteltiin suljetulle ryhmälle. Tämä ei kuitenkaan käytännössä toteutunut. Osallistujien ryhmätoimintaan sitouttamiseen olisi pitänyt kiinnittää enemmän huomiota. Yhden vanhemman perheille toimintaa järjestettäessä tulee kiinnittää erityisesti huomiota siihen, että se sopii heidän arkeensa mahdollisimman vaivattomasti. Suljettuun ryhmätoimintaan suunniteltu työskentelyn jatkumo oli haasteellista toteuttaa avoimelle ryhmälle,

jossa kävijöiden vaihtuvuus oli suuri. Suunniteltua toimintaa onnistuttiin kuitenkin muokattamaan perheiden tarpeet ja poissaolot huomioon ottaen, mikä ei toki silti korvaa vuorovaikutukselliseen ryhmään osallistumista.

Ryhmätoimintaa oli suunniteltu järjestettäväksi viisi toimintakertaa, joista lopulta toteutuivat kolme. Kahdelle ensimmäiselle toimintakerralle suunniteltu ja toteutettu toiminta onnistui suunnitellusti. Viimeisellä toimintakerralla toteutettiin alkuperäisiä suunnitelmista poiketen useampia työmenetelmiä, mikä aiheutti haasteita toteutuksessa. Viimeisen toimintakerran työmenetelmät olisivat toimineet paremmin, jos olisi pitäyditty alkuperäisessä viiden toimintakerran toimintarungossa, jossa jokaiselle taiteelliselle työmenetelmälle oli oma toimintakerta. Tämä olisi mahdollistanut sen, että jokaiselle työmenetelmälle olisi ollut käytettävissä riittävästi aikaa, jolloin lasten tahdissa tekeminen olisi onnistunut paremmin. Sanataideosion toteutus olisi voinut olla vähemmän haastavaa, jos sen alkuun olisi järjestetty selkeä yhteinen alku, jonka aikana sanataiteen sisältöjä olisi mietitty. Alkuperäisen suunnitelman mukaan sanataidetta olisikin käsitelty omalla toimintakerralla.

Viimeisellä toimintakerralla lapset siirtyivät leikkimaan esille asetetuilla leluilla, jonka seurauksena he eivät olleet enää kiinnostuneita osallistumaan suunniteltuun yhteiseen toimintaan. Lelut eivät olleet aiemmilla toimintakerroilla häirinneet lasten halua osallistua yhteiseen toimintaan. Haasteelliseksi osoittautuivat siis siirtymävaiheet työvaiheesta toiseen, jolloin lasten oli helppoa siirtyä leikkien pariin. Työmenetelmiä olisi voitu kokeilla etukäteen samanikäisillä lapsilla kuin toimintaan osallistuneet. Näin olisi voitu huomata työmenetelmien haasteita ja miettiä niiden toteutusta eritavoin ennen varsinaista ryhmätoimintaa.

Taide Tuikkimaan -vertaisryhmä kokoontui kahden - kolmen viikon välein kahden kuukauden aikana. Toiminta olisi ehkä kannattanut mahduttaa lyhyempään ajanjaksoon. Kun toimintakertojen välillä on paljon aikaa, on ryhmästä jättäytyminen helpompaa. Toisaalta toiminnan mahdollistaminen lyhyempää ajanjaksoon olisi saattanut karsia pois niitä perheitä, joissa lapset tapaavat esimerkiksi etävanhempaansa joka toinen viikonloppu. Vertaisryhmän aikataulua kannattaa ryhmän perustamisvaiheessa miettiä tarkkaan ja kartoittaa mahdollisuutta järjestää ryhmätoimintaa esimerkiksi viikon välein.

Ryhmätoimintaan osallistuminen oli maksutonta, jotta toimintaan olisi matala kynnys osallistua sellaisillakin perheillä, joilla ei ole aiempaa kokemusta taiteellisista työmenetelmistä. Toisaalta materiaalmaksun kerääminen olisi voinut parantaa osallistujien sitoutumista, joten sitä kannattaa harkita ryhmätoimintaa suunniteltaessa. Taide Tuikkimaan -vertaisryhmä kokoontui kolme kertaa, mikä on liian vähän projektinomaiselle työskentelylle. Useamman toimintakerran kokonaisuus edistää ryhmäytymistä ja verstaisten myönteisten vaikutusten voimistumista.

Taide Tuikkimaan -vertaisryhmän ohjaus perustui sosiaalipedagogiseen ohjaustyyliin, jota jäsenettiin Madsenin kukkasen kautta. Sosionomin työtehtävissä Madsenin kukkasen terälehdien mukaisella tuottavalla alueella on tärkeä osa, koska asiakkaiden arkipäivä ja sen tukeminen on keskiössä. (Myllärinen & Tast 2001, 46–51.) Taide Tuikkimaan -vertaisryhmän ohjaamisessa harjoiteltiin käytännössä asiakkaiden ohjaamista ja ohjauksen keinoin pyrittiin tukemaan perheiden vuorovaikutusta. Tieteellisellä, kokeilevalla alueella toimiminen näkyy Taide Tuikkimaan -vertaisryhmässä, koska sisältöjen suunnittelun pohjana käytettiin viitekehysessä tarkasteltuja teorioita.

Kielellinen, sosiaalinen alue on sosionomin ammattitehtävissä erittäin tärkeä osaamisalue. Taide Tuikkimaan -vertaisryhmää ohjattaessa ohjaajat olivat läsnä vuorovaikutustilanteissa. Ohjauksen keinoin edesautettiin perheiden vuorovaikutuksen kehittymistä dialogisempaan suuntaan. Perheitä esimerkiksi kehoitettiin kuuntelemaan toisiaan ja keskustelemaan yhdessä sopivista työskentelytavoista. Ohjauksen keinoin osallistettiin perheenjäseniä mukaan yhteiseen keskusteluun silloinkin, kun näytti siltä, että jonkun perheenjäsenen mielipide ei tullut kuulluksi. Vanhempia ja lapsia kannustettiin kuulemaan toisiaan ja ottamaan kantaa toistensa mielipiteisiin. Jos näytti, ettei joku ryhmäläisistä osallistunut yhteiseen keskusteluun, yritettiin häntä houkutella mukaan sopivien kysymyksin. Ketään ei kuitenkaan painostettu osallistumaan keskusteluun. Taide Tuikkimaan -vertaisryhmän toiminnan suunnittelun aikana opittiin paljon uusia näkökulmia taiteellisten työmenetelmien hyödyntämiseen eri asiakasryhmien kanssa. Ryhmätoiminnan ohjauksen aikana taiteellisten työmenetelmien ohjaaminen käytännössä konkretisoitui. Perhepotretti-toimintarunkoa voidaan hyödyntää tulevaisuudessa erilaisten asiakasryhmien kanssa.

Taide Tuikkimaan -vertaisryhmä toiminnan suunnittelun ja ohjauksen aikana ydinosaa-
misalueista korostuivat erityisesti sosiaalialan eettinen osaaminen ja asiakastyön osaa-
minen. Sosiaalialan eettisen osaamisen voidaan ajatella olevan koko ryhmätoiminnan
suunnittelun, toteutuksen ja raportoinnin pohjana. Asiakastyön osaamista hyödynnettiin
ja laajennettiin erityisesti ryhmätoimintaa ohjattaessa. Yhteiskunnallinen analyysitaito ja
yhteiskuntaosaaminen näkyvät muun muassa kohderyhmän ajankohtaisuuden peruste-
luissa. Sosiaalialan palvelujärjestelmäosaaminen tulee näkyville kolmannen sektorin
toimintaan osallistumisessa ja kehittämisessä. Yhteiskunnallinen vaikuttaminen näkyy
järjestetyn toiminnan kehittäessä OSYVP ry:n toimintaa. Tutkimuksellinen kehittä-
misosaaminen ilmenee toiminnan havainnoimisessa, refleктоimisessa ja luodun suunni-
telman parantelemisesta.

Opinnäytetyöprojekti opetti tekijöilleen lisäksi työskentelyä yhdessä ryhmänä. Aikataul-
ujen yhteensovittaminen yhteisen työskentelyn mahdollistamiseksi oli ajoittain haasta-
vaa. Työskentelytapojen erilaiset painotukset esimerkiksi suunnittelun ja ohjauksen suh-
teen pakottivat kompromisseihin. Ryhmätyöskentelyn vahvuudeksi nousivat eri taitojen
hyödynnettävyys ja vastuun jakamisen mahdollisuus. Vaikka välillä vastuun luovutta-
minen muille oli vaikeaa, projektin edetessä siitä oppi nauttimaan. Ryhmätyöskentelyn
vahvuudet työelämää ajatellen konkretisoituivat. Kaiken kaikkiaan ryhmätoiminnan oh-
jaaminen oli mielekäästä ja antoi ohjaajille paljon uusia ideoita käytettäväksi myöhem-
min työelämässä. Ohjaajien epävarmuuden sietokyky sekä kyky sopeutua yllättäviin
muutoksiin ja tehdä päätöksiä tällaisissa tilanteissa kaipaavat yhä lisäharjoitusta.

Suunniteltua ja toteutettua Perhepotretti-toimintarunkoa voidaan käyttää sellaisenaan tai
muokata toiselle kohderyhmälle, joka antaa ohjaajille yhden työmenetelmän työelämäs-
sä käytettäväksi. Jatkotutkimuksellisia ideoita on esimerkiksi saman toimintarunon ko-
keileminen suljetulla ryhmällä tai toimintarunon kokeileminen kahden vanhemman
perheillä. Toteuttamalla toimintarunon uudelleen toisenlaisella kohderyhmällä voisi
verrata kahden erilaisen kohderyhmän eroja ja yhteneväisyyksiä. Lisäksi voisi tutkia so-
siaalipedagogisten työmenetelmien käytettävyyttä vanhemman ja lapsen haastavan vuo-
rovaikutuksen tukemisessa.

LÄHTEET

Ahonen, H. 1994. Löytöretki itseen. Tampere: Tammer-Paino Oy.

Akava 2012. Kulttuuriopetusta tulee tarjota kaikille. Hakupäivä 22.10.2012

http://www.akava.fi/tavoitteet/kulttuuripoliittinen_ohjelma/kulttuurin_opetusta_tulee_tarjota_kaikenikaisille.

Allinen, S. 2004. Muistojen paja: dementoitunut vanhus kuvataideterapiassa. Teoksessa A. Jämsén & T. Kukkonen (toim.) Voimavirtaa arkeen, taide ja kulttuuri sosiaalialan työssä. Joensuu: Pohjois-Karjalan ammattikorkeakoulu. 91-96.

Buckley, B. 2003. Children's Communication Skills. From birth to five years. London: Routledge.

Ekström, L., Leppämäki, P. & Vilén, M. 2002. Vuorovaikutuksellinen tukeminen sosiaali- ja terveysalalla. Helsinki: WSOY.

Forssén, K., Haataja, A. & Hakovirta M. 2009. Yksinhuoltajien asema suomalaisessa hyvinvointivaltiossa. Teoksessa K. Forssén, A. Haataja & M. Hakovirta (toim.) Yksinhuoltajuus Suomessa. Väestöntutkimuslaitos Tutkimuksia D 50/2009. 9-18.

Haataja, A. 2009a. Kuka on yksinhuoltaja? Yksinhuoltajien määrä ja profiili eri aineistojen valossa. Teoksessa K. Forssén, A. Haataja & M. Hakovirta (toim.) Yksinhuoltajuus Suomessa. Väestöntutkimuslaitos Tutkimuksia D 50/2009. 46-62.

Haataja, A. 2009b. Yksinhuoltajaäitien sosioekonominen asema ja toimeentulo. Teoksessa K. Forssén, A. Haataja & M. Hakovirta (toim.) Yksinhuoltajuus Suomessa. Väestöntutkimuslaitos Tutkimuksia D 50/2009. 95-114.

Halkola, U. 2009a. Valokuvaterapian teoreettisia perusteita hahmottamassa. Teoksessa: Halkola, U., Mannermaa, L., Koffert, T. & Koulu, L. (toim.) 2009. Valokuvan terapeut-
tinen voima. Helsinki: Duodecim. 49-74.

Halkola, U. 2009b. Mitä valokuvaterapia on?. Teoksessa U. Halkola, L. Mannermaa, T.
Koffert & L. Koulu (toim.) Valokuvan terapeutinen voima. Helsinki: Duodecim. 13-22.

Heikkinen, H., Rovio, E. & Kiilakoski, T. 2006. Toimintatutkimus prosessina. Teokses-
sa H. Heikkinen, E. Rovio & L. Syrjälä (toim.) Toiminnasta tietoon, toimintatutkimuk-
sen menetelmät ja lähestymistavat. Vantaa: Dark Oy. 78-93.

Hentinen, H. 2009. Valokuva terapeutin työvälineenä. Teoksessa: Halkola, U., Man-
nermaa, L., Koffert, T. & Koulu, L. (toim.) 2009. Valokuvan terapeutinen voima. Hel-
sinki: Duodecim. 35-46.

Hoffrén-Immonen, T. 2004. Lapsi ja kuva: kuvataideterapiaa perheneuvolassa. Teokses-
sa A. Jämsén & T. Kukkonen (toim.) Voimavirtaa arkeen, taide ja kulttuuri sosiaalialan
työssä. Joensuu: Pohjois-Karjalan ammattikorkeakoulu. 83-89.

Hyväri, S. 2005. Vertaistuen ja ammattiauttamisen muuttuvat suhteet. Teoksessa M.
Nylund & A. B. Yeung (toim.) Vapaaehtoistoiminta: anti, arvot ja osallisuus. Tampere:
Vastapaino. 214-235.

Hämäläinen, J. 1999. Johdatus sosiaalipedagogiikkaan. Kuopio: Kopijyvä.

Hämäläinen, J. & Kurki, L. 1997. Sosiaalipedagogiikka. Porvoo: WSOY.

Kopakkala, A. 2011. Porukka, jengi, tiimi: ryhmädynamiikka ja siihen vaikuttaminen.
Helsinki: Edita Prima Oy.

Krutsin, P. 2005. Sanataidekasvatusta Suomessa: kirjoittajakoulutuksesta kaikkien har-
rustukseksi. Teoksessa: M-L. Mäkelä (toim.) Sanaista taidetta. Saarijärvi: Gummerus
Kirjapaino Oy. 25-36.

Kuhlampi, A. 2005. Sanataidekoulutusta luokanopettajille. Teoksessa M-L. Mäkelä (toim.) Sanaista taidetta. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy. 37-45.

Kukkurainen, M. 2007. Vertaistuki ja tukihenkilötoiminta. Terveyskirjasto. 2011. Hakupäivä 8.12.2011
http://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=reu00322.

Kurki, L. 2002. Persoona ja yhteisö personalistinen sosiaalipedagogiikka, Jyväskylä: Paino Kopijyvä Oy.

Känkänen, P. 2003. Yksinäisyydestä liittymiseen: Aikatila elämänkerronnallisessa työssä. Teoksessa M. Krappala & T. Pääjoki (toim.) Taide ja toiseus; Syrjästä yhteisöön. Helsinki: STAKES. 81-89.

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417.

Leskinen, E. 2010. Ryhmä toimimaan!: Vinkkejä tutustumiseen, oppimiseen ja yhteistyöhön. 2. painos. Juva: PS-kustannus.

Myllärinen, A. R. & Tast, E. 2001. Sosiaalialan uuden asiantuntijuuden rakentuminen koulutuksen ja työelämän yhteistyönä: Sosiaalipedagoginen orientaatio ammattikorkeakoulun sosiaalialan koulutusohjelmassa. Saarijärvi: Saarijärven Offset Oy.

Mäkelä, M-L. 2005. Sanataidetta kirjastossa. Teoksessa M-L. Mäkelä (toim.) Sanaista taidetta. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy. 11-24.

Mäkivaara, M. & Sarviaho, M. 1999. Kivi, paperi ja sakset: Ympäristö- ja taidekasvatusta yhteistoiminnallisilla keinoilla. Helsinki. Kirjayhtymä Oy.

Mönkkönen, K. 2002. Dialogisuus kommunikaationa ja suhteena: Vastaamisen, vallan ja vastuun merkitys sosiaalialan asiakastyön vuorovaikutuksessa. Kuopio: Kuopion yliopisto.

Mönkkönen, K. 2007. Vuorovaikutus: dialoginen asiakastyö. Helsinki: Edita.

Nätkin, R. 2003. Moninaiset perhemuodot ja lapsen hyvä. Teoksessa: H. Forsberg & R. Nätkin (Toim.) Perhe murroksessa. Helsinki: Gaudeamus. 16-38.

Opetus- ja kulttuuriministeriö. 2010. Toimintaohjelma: Taide ja kulttuuri lisäämään hyvinvointia. Hakupäivä 26.12.2011
http://www.minedu.fi/OPM/Tiedotteet/2010/01/kulttuuri_hyvinvointi.html?lang=fi.

OSYVP ry. 2011. Olohuonetoiminta. Hakupäivä 7.10.2011 <http://www.osyy.fi/47>.

OSYVP ry. 2012. Etusivu. Hakupäivä 19.2.2012 <http://www.osyy.fi/>.

OSYVP ry. 2012. Tapahtumakalenteri. Hakupäivä 31.10.2012
www.osyy.fi/kalenteri.html.

Rauhala, L. 1983. Ihmiskäsitys ihmistyössä. Helsinki: Gaudeamus.

Rusanen, E. 2011. Hoiva, kiintymys ja lapsen kehitys. Porvoo: Oy Finn Lectura Ab.

Räsänen, M. 2000. Sillanrakentajat: Kokemuksellinen taiteen ymmärtäminen. Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu.

Sosiaaliportti. 2012. Sosionomi (AMK) – tutkinto. Hakupäivä 1.10.2012
http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/sosiaalialanamkverkosto/sosiaaliala_ammattikorkeakouluissa/sosionomi_amk_tutkinto.

Sosiaaliportti. 2012. Taidelähtöiset menetelmät. Hakupäivä: 22.10.2012
http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/tyovalineet/tyomenetelmat/taidelahtoiset_menetelmat/.

Talentia, Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö, Ammattieettinen lautakunta. 2005. Arki, arvot, elämä ja etiikka. Helsinki: Painotalo Auranen Oy.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Neuvoa-antavat. 2011. Vertaistuki päihdeongelmissa. Hakupäivä 8.12.2011

http://neuvoa-antavat.thl.fi/fi_FI/web/neuvoa-antavat-fi/vertaistuki1.

Tilastokeskus. 2011. Perhe. Hakupäivä 7.11.2011

<http://www.stat.fi/meta/kas/perhe.html>.

Tilastokeskus. 2011. Perheiden määrän kasvu hidastui. Hakupäivä 10.12.2011

http://www.stat.fi/til/perh/2010/perh_2010_2011-05-27_tie_001_fi.html.

Tilastokeskus. 2012. Perheet perhetyypin mukaan 2011. Hakupäivä 1.11.2012

<http://verti2.stat.fi/VERTI/graph/GRAPHSERVER.htm?Gedit=false&ifile=../quicktables/findikaattori/vaesto/perhetyypit&x=600&y=900&lang=3>

Törrönen, M. 2012. Onni on joka päivä: lapsiperheen arki ja hyvinvointi. Tallinna: Raamatutrukikoda.

Valtioneuvoston asetus ammattikorkeakouluista 15.5.2003/352.

Valve. 2012. Valveen sanataidekoulu. Hakupäivä 17.10.2012

<http://www.kulttuurivalve.fi/sivu/fi/sanataidekoulu/>

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. 2005. Helsinki: Stakes.

Vilka, H. & Airaksinen, T. 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

YK:n yleissopimus lasten oikeuksista. 1989. Hakupäivä 23.2.2012

http://www.unicef.fi/files/unicef/pdf/LOS_A5fi.pdf.

LIITTEET

LIITE 1

KUSTANNUSARVIO

Kertakäyttöastiat	10€
Kahvit, teet, mehut ja keksit 3krt	60€
Maalit 5kpl	75€
Siveltimet 5-10kpl	20€
Maalarinteippi 3kpl	10 €
Decoupage -liimalakka/Erikeepperi	20€
Marmorikuulat	5€
Paperi ja maalauspohjat	40€
Puukehikko	
Valokuvien kopiointi	10€ (0,10€/kpl)
Tusseja 6kpl	20€
Yhteensä	270€

TOTEUTUNEET KUSTANNUKSET

L&B Louvre akryylivärit /8kpl	30,40€
L&B Louvre siveltimet /6kpl	8,40€
Jätesäkit 150l /2pkt	2,60€
Styroksi 100cm x 120cm	3,69€
Kertakäyttölusikat, -mukit ja -lautaset	5,20€
Servietit	4,50€
Kahvitarjoilu /3krt	38,28€
Akvarellilehtiö	5,90€
Maalauspohjat /3kpl	14,70€
Maalarinteippi /3kpl	1,90 €
Tussit /4kpl	7,30€
Decoupage -liimalakka	5€
Marmorikuulat	1,50€
Yhteensä	129,37€

Hei sinä yhden vanhemman perheen vanhempi!

Tule nauttimaan seurasta ja tekemään yhdessä lastesi kanssa erilaisin taiteellisin työmenetelmin Perhepotrettia! Toimintaan osallistuminen ei vaadi aikaisempaa taiteellista kokemusta, vain iloista ja avointa mieltä! Toivomme kuitenkin, että perheessänne olisi ainakin yksi leikki-ikäinen lapsi.

Ryhmä kokoontuu lauantaisin kello 15–17

17.3., 31.3., 21.4., 12.5. ja 26.5.

Kumppanuuskeskuksella osoitteessa Isokatu 47.

Ilmoittautuminen 9.3.2012 mennessä osoitteeseen

perhepotretti@hotmail.com.

Taidetoiminnallinen vertaisryhmä järjestetään yhteistyössä Oulun seudun Yhden vanhemman Perheet ry:n kanssa osana sosionomiopiskelijoiden opinnäytetyöprojektia. Ryhmätoiminnan tavoitteena on tukea lasten ja vanhemman sekä perheen sisäistä vuorovaikutusta. Mukaan mahtuu kuusi perhettä, joissa on leikki-ikäinen lapsi.

Kysy lisätietoja tarvittaessa!

Iloisin terveisin sosionomiopiskelijat

Jenni, Niina ja Jenni!

LIITE 3

ENSIMMÄINEN TOIMINTAKERTA

- Toimintakerran tavoite:** - Luottamuksellisen ja avoimen ilmapiirin syntyminen
- Toimintakertaa ohjaa:** - Jenni H ja Jenni J
- Toimintakertaa havainnoi:** - Niina
- Työmenetelminä:** - Mistä kuvasta pidät? -esittelykierros
- Pallo vierii -nimileikki (mukaelma leikistä Pallo lentää Leskinen 2010, 23)
- Vaihdetaan paikkaa -leikki (Leskinen 2010, 34)
- Marmorikuulamaalaus
- Yhteinen loppukeskustelu ja kahvittelu
- Tarvikkeet**
- tutustumisleikkeihin:** - *Erlaisia kuvia* (esimerkiksi postikortteja)
Mistä kuvasta pidät? -esittelykierrosta varten
- *Pallo* Pallo vierii –nimileikkiin
- *Tuoleja* istuinpaikoiksi Vaihdetaan paikkaa –leikkiin
- *Alusta*, jonka päällä istutaan leikkien aikana
- Tarvikkeet**
- marmorikuulamaalaukseen:** - *Styroksi* 120cm x 100cm,
johon nuppineuloilla kiinnitetään pahvista reunat,
jotta marmorikuula ei tipu
- *Akryylimaaaleja* sekä kylminä että lämpiminä sävynä keltainen,
punainen ja sininen lisäksi valkoinen ja musta
- *Jätesäkkejä, roskapusseja ja maalarinteippiä*, itsensä ja ympäristön suojaamiseen
- *Kertakäyttölautaisia ja -lusikoita* värisekoituksen tekemiseen
- *Marmorikuulia* niin monta kuin osallistuvia perheitä on
- *Paksua paperia* värisekoituksen kokeilua varten
- Tarvikkeet**
- kahvi ja mehutarjoiluun:** - *Kahvipaketti*
- *Suodatinpusseja*
- *Maitoa*
- *Sokeria*
- *Mehua*
- *Keksejä ja pullaa*
- *Kertakäyttölautasia, -mukeja ja -lusikoita* sekä *serviettejä*
- Muita tarvikkeita:** - *Paperia ja kynä*
- *Piirustuspaperia, kyniä ja saksia*
- *Leluja*

LIITE 4

KOLMAS TOIMINTAKERTA

- Toimintakerran tavoite:**
- Luottamuksellisen ja avoimen ilmapiirin vahvistuminen
 - Tasa-arvoinen yhteistyö perheenjäsenten välillä
 - Itseilmaisun harjoittaminen
- Toimintakerran ohjaa:**
- Jenni J ja Niina
- Toimintakertaa havainnoi:**
- Jenni H
- Työmenetelminä:**
- Lempieläin esittelykierros (mukaelma Leskinen 2010, 25)
 - Lankakerä kiertää -nimileikki (Leskinen 2010, 23)
 - Värien sekoituspaletti -leikki (Leskinen 2010, 114)
 - Perhepotretin pohjan maalaus
 - Yhteinen loppukeskustelu ja kahvittelu
- Tarvikkeet**
- tutustumisleikkeihin:**
- *Matonkudetta*, Lankakerä kiertää -nimileikkiin
 - *Maalarinteippiä*, istumapaikkojen merkkaukseen Värien sekoituspaletti -leikkiin
 - *Alusta*, jonka päällä istutaan leikkien aikana
- Tarvikkeet**
- Perhepotretin pohjaan:**
- *Taulupohjat A3*, jokaiselle perheelle yksi
 - *Akryylimaaleja* sekä kylminä että lämpiminä sävynä keltainen, punainen ja sininen lisäksi valkoinen ja musta
 - *Jätesäkkejä, roskapusseja ja maalarinteippiä*, itsensä ja ympäristön suojaamiseen
 - *Kertakäyttölautaisia ja -lusikoita* värisekoituksen tekemiseen
 - *Paksua paperia* värisekoituksen kokeilua varten
 - *Erlaisia siveltimeitä ja tuputusvälineitä (esim. superlon töpöttimiä)*
- Tarvikkeet**
- kahvi ja mehutarjoiluun:**
- *Kahvipaketti*
 - *Suodatinpusseja*
 - *Maitoa*
 - *Sokeria*
 - *Mehua*
 - *Keksejä ja pullaa*
 - *Kertakäyttölautasia, -mukeja ja -lusikoita sekä serviettejä*
- Muita tarvikkeita:**
- *Paperia ja kynä*
 - *Piirustuspaperia, kyniä ja saksia*
 - *Leluja*

LIITE 5

NELJÄS TOIMINTAKERTA

- Toimintakerran tavoite:**
- Toisen kuulemisen harjoittelu ja vahvuuksien löytyminen yksilöistä
 - Perheen sisäisen dialogisen keskustelun vahvistuminen ja voimavarojen nimeäminen
 - Oman ja muiden perheiden töiden arvostaminen sekä ajatusten suuntaaminen nimettyjen voimavarojen hyödyntämiseen tulevaisuudessa.
- Toimintakertaa ohjaa:**
- Jenni H ja Niina
- Toimintakertaa havainnoi**
- Jenni J
- Työmenetelminä:**
- Mikä kasvi sinä olisit? -leikki (mukaelma Leskinen 2010, 25)
 - Pallo vierii -nimileikki (mukaelma leikistä Pallo lentää Leskinen 2010, 23)
 - Tuolimusiikkileikki
 - Valokuva- ja lehtileiketyöskentely Perhepotretin parissa
 - Sanataiteen liittäminen Perhepotrettiin
 - Päätösjuhla
 - Yhteinen loppukeskustelu, palautelomakkeiden täyttäminen ja kahvittelu
 - Myrkkysieni-leikki
 - Kim-leikki
- Tarvikkeet**
- tutustumisleikkeihin:**
- *Pallo* Pallo vierii -nimileikkiin
 - *Tuoleja ja kellopeli* Tuolimusiikkileikkiin
 - *Alusta*, jonka päällä istutaan leikkien aikana
 - *Karkkeja* Myrkkysieni-leikkiin
 - *Erlaisia tavaroita sekä peitto* Kim-leikkiin
- Tarvikkeet**
- valokuva- ja lehtileiketyöskentelyyn:**
- *Kopiot valokuvista*
 - *Erlaisia aikakauslehtiä ja mainoksia*
 - *Decoupage-liimalakka*
 - *Siveltimiä*
 - *Saksia*
 - *Jättesäkkejä, roskapusseja ja maalarinteippiä*, itsensä ja ympäristön suojaamiseen
- Tarvikkeet**
- sanataiteeseen:**
- *Erlaisia kirjoja* esimerkiksi laulu-, runo-, satu- ja mietelausekirjoja
 - *Ohuita mustia ja valkoisia tusseja*
 - *Paperia* tekstin hahmotteluun

Tarvikkeet**kahvi ja mehutarjoiluun:**

- *Kahvipaketti*
- *Suodatinpusseja*
- *Maitoa*
- *Sokeria*
- *Mehua*
- *Keksejä ja pullaa*
- *Kertakäyttölautasia, -mukeja ja -lusikoita sekä serviettejä*

Muita tarvikkeita:

- *Paperia ja kynä*
- *Palautelomakkeet*
- *Marmorikuulamaalaus*
- *Nauloja*
- *Piirustuspaperia, kyniä ja saksia*
- *Leluja*

VIIMEISEN KERRAN LOPPUKESKUSTELUN TEEMAT

- ❖ Perheen sisäisen vuorovaikutuksen tukeminen
 - yhteisen keskustelun laatu
 - toisen kuunteleminen
 - tasa-arvoinen yhteistyö

- ❖ Perheen yhteenkuuluvuuden tunne
 - vahvuuksien ja voimavarojen esille tuomisen merkitys
 - perheen tulevaisuuden kuva

**PALAUTELOMAKE TAIDE TUIKKIMAAN –
VERTAISRYHMÄLÄISILLE**

1. Mitä mieltä olitte ryhmätoiminnasta?
2. Millaista Perhepotretin työstäminen yhdessä perheenä oli?
3. Millaisia yhteistyötapoja perheenä käytitte?
4. Mitä uutta opitte yhdessä työskentelystä?
5. Mitä ominaisuuksia huomasitte perheenjäsenistä yksilöinä sekä teistä koko perheenä?
Huomasitteko jotain uutta?
6. Miten Perhepotretin työstäminen oli teille perheenä merkityksellistä?
7. Mitä kehitettävää ryhmätoiminnassa olisi ollut?
Risuja ja ruusuja saa antaa sekä toiminnasta että ohjauksesta.